

ELS NENS AUSTRÍACS ACOLLITS A OSONA (1920-1923)

LURDES CORTÈS I BRAÑA
Universitat Pompeu Fabra

The Austrian children received in Osona (1920-1923)

Arran dels estralls de la Primera Guerra Mundial, els esperantistes de la zona austríaca d'Estíria van fer una crida desesperada als seus coreligionaris d'altres països perquè acollissin temporalment els seus infants, que sofrien tota mena de privacions. La resposta més solidària va venir d'esperantistes de territoris de l'antiga Corona d'Aragó, on l'esperanto tenia gran difusió. En total s'hi van acollir tres-cents trenta nens i nenes, dels quals quinze a Osona.

Paraules clau: Primera Guerra Mundial, nens, esperantisme, organitzacions humanitàries. Catalunya, Osona, «Kinder nach Spanien».

As a result of the destruction of the First World War, the Esperantists from the Austrian area of Styria made a desperate appeal to their co-thinkers from other countries to temporarily take in their children, who were suffering all kinds of deprivation. The most positive show of solidarity came from the Esperantists from the lands of the old Crown of Aragon, where Esperanto was widespread. A total of three-hundred and thirty children were taken in, of which fifteen came to Osona.

Keywords: First World War, children, Esperanto movement, humanitarian organisations. Catalonia, Osona, «Kinder nach Spanien».

Aquest estudi és un homenatge als esforços esperantistes i a les altres persones solidàries que van veure la seva obra eclipsada amb el pas del temps.

L'autora

Introducció

Aquest treball de recerca analitza un cas no conegut:¹ l'acolliment de quinze nens i nenes austríacs a Osona (la major part a Vic i Manlleu) mitjançant l'ajuda solidària d'esperantistes. Aquestes criatures van arribar a la comarca el 7 de febrer de 1921, com a part d'un col·lectiu de tres-cents trenta nens recollits temporalment a l'Estat espanyol, sobretot a Catalunya (un 62,7% del total).

1. Només se'n fa esment en una comunicació no publicada del Dr. Franz Adlgasser (Dept. d'Història de la Universitat de Salzburg, Àustria), en un *Symposium* organitzat a Toledo (17-19 octubre 1996) pel Comitè Espanyol de Ciències Històriques de Salzburg, la Universidad de Castilla-La Mancha, l'ambaixada d'Àustria a Madrid i l'Institut Austríac, amb la coordinació del Dr. Karl Rudolf): ADLGASSER, Franz. *Der Erste Weltkrieg und die humanitären Hilfsmassnahmen Spaniens. Österreichische Kinder nach Spanien. Österreichische Nationalbibliothek*. També hi ha escadusseres referències de poques línies en escrits d'esperantistes.

Per a l'estudi d'aquests fets disposem d'un fons excepcional: l'arxiu de l'*Acogimiento de niños austriacos en España (ANAE)* de Saragossa, un arxiu privat del qual és dipositari Francisco Sanz Gastón, nét del principal responsable de l'operatiu a Espanya, Emilio Gastón Ugarte,² l'home sobre qui va carregar la part més feixuga d'aquesta empresa. Gràcies a aquest arxiu de fonts de primeríssima mà, que consta de més de tres mil documents, hem pogut reconstruir d'una manera molt minuciosa tot el procés.

Aquesta experiència va involucrar centenars de persones entre organitzadors, nens, famílies biològiques, acollents i simpatitzants i, en alguns casos, va tenir conseqüències duradores. Algunes d'aquestes criatures austríaques es van quedar per sempre en la terra d'acollida, com ara Rosa Url (Graz, 1903 - Barcelona, 2001), que va ser destinada a Vic, i Rosa Fridrin (Graz, 1910-), que va anar primer a Ripoll però va viure també a Folgueroles.

Incipients organitzacions humanitàries de caràcter professional (per exemple, la Creu Roja o Save the Children) van intervenir també en operatius solidaris per ajudar els nens de Centreeuropa, fins al punt que es va produir una concurrència per la caritat i una competència pels seus beneficis d'imatge pública (sense excloure'n el desig d'ajudar els necessitats).³

Iniciatives privades com ara la dels esperantistes es van veure molt dificultades per l'actuació d'institucions i organismes poderosos. Això és especialment clar en el cas de l'Església catòlica, que tradicionalment havia pràcticament monopolitzat la caritat i podia veure amb reticències les incursions en un camp d'actuació que considerava propi. Aquest estat de coses va canviar amb l'aparició del moviment humanitari que es remunta, precisament, a aquesta època.⁴

L'estudi del cas austríac és especialment interessant. El Tractat de Saint Germain-en-Laye (1919) va implicar el desmembrament de l'Imperi austrohongarès. Aleshores, Àustria es va veure confinada no només en un espai molt reduït, sinó econòmicament desarticulat: amb un gran nombre de funcionaris d'un Imperi ara inexistent i una especialització industrial, alhora que havia perdut les principals zones productores d'aliments, que ara formaven part d'Hongria. La nova república va quedar marcada pel caos subsegüent i per la influència del bolxevisme.

És, doncs, una de les societats perdedores de la Primera Guerra Mundial que en va rebre les conseqüències més dures, les quals es van traduir en desequilibris i grans conflictes socials: misèria, malalties, inflació i vagues. A més, hi havia una fractura, un enfrontament quasi revolucionari entre «Viena, la roja», i el camp, més conservador.

2. Un altre nét d'Emilio Gastón, Emilio Gastón Sanz, va ser el primer «Justicia de Aragón» (Síndic de Greuges a l'Aragó) després del franquisme.

3. CORTÈS I BRAÑA, Lurdes. *Interessos al voltant de l'ajuda als infants després de la Primera Guerra Mundial*. Barcelona: UPF, 2008 (Treball de recerca Màster Història del Món, no publicat).

4. *Idem*.

Nens austríacs acollits a Osona, en arribar a Vic el 7 de febrer de 1921, davant de l'estació de tren. Destacat al fons, Jacint Comella, secretari del comitè local d'ajuda als nens austríacs.

Els principals esperantistes implicats en l'operatiu «*Kinder nach Spanien*»: d'esquerra a dreta, Mn. Josep Casanovas (Girona), Emilio Gastón (el màxim responsable, Saragossa), Josep Serrat (Barcelona), Francisco Máñez (Xest, València), Valentí Alavedra (Terrassa) i Jacint Comella (Vic).

Fons documentals

El fons documental *Acogimiento de niños austriacos en España (ANAE)*, de Saragossa, és especialment valuós en aquesta recerca ja que no s'han conservat documents sobre els fets en el Govern Regional d'Estíria, que hi va estar implicat, ni en la seu de Rotterdam de la Universala Esperanto-Asocio (Associació Universal d'Esperanto). Només en el Fons de Llengües Artificials i Museu de l'Esperanto de Viena es conserven dos documents primaris breus de dos dels organitzadors, Karl Bartel i Enric Serradell (que daten de 1957), a més de la conferència no publicada de Franz Adlgasser que citem en la nota 1; cal tenir en compte que els nazis van voler destruir tot el que tingués a veure amb l'esperantisme perquè el consideraven sospitos i contrari als seus ideals.

Entre els arxius catalans estudiats destaca l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic (ABEV), que conserva, entre d'altres, publicacions de l'època que fan referència a l'operatiu esperantista amb els nens austríacs i, a més, referències sobre els organitzadors (el fet que els acollents fossin a Osona majoritàriament membres significats de la societat local, ha facilitat conèixer-ne el perfil i les circumstàncies). Ha estat també molt útil per a la recerca que Vic sigui una ciutat amb una llarga trajectòria de publicacions periòdiques.

Des de l'ABEV se'ns ha facilitat una extensió cap a altres arxius com ara l'Arxiu Comarcal d'Osona, l'Arxiu Municipal de Vic, l'Archivo del Orden de Ministros de Los Enfermos (religiosos Camilos), a Tres Cantos (Madrid), i l'Arxiu Municipal de Manlleu, així com cap a historiadors i particulars locals que han proporcionat informació valuosa.

També hem trobat escassos però interessants documents en l'excel·lent Arxiu Històric de Sabadell i, en menor mesura (perquè dupliquen els trobats a Saragossa), en l'Arxiu Històric de Terrassa que, no obstant això, ens va encaminar a la troballa de l'arxiu pràcticament inèdit de Saragossa.

Pel que fa a fonts esperantistes, cal destacar la documentació aconseguida a través de l'associació esperantista de Saragossa Frateco (Fraternitat), que ens va facilitar l'accés a l'excepcional arxiu esmentat i, a més, ha proporcionat fonts secundàries sobre l'esperantisme.

També ha estat molt útil el fons de revistes esperantistes de la Kataluna Esperanto-Asocio (KEA), de Sabadell, que també conserva els documents de Karl Bartel i Enric Serradell que hi ha a Viena.

Hem respectat les peculiaritats lingüístiques de les cites: català prefabrià, catalanismes, idiolecte i defectes d'ortografia, entre d'altres, de manera que no farem cap crida sobre aquest tipus d'errors.⁵ A part de les cites de qualitat pertinents, hem volgut donar molta importància a les cites dels documents de primeríssima mà, en què la forma és sovint tan significativa com el contingut.

Cal fer l'esment més especial de Francisco Sanz Gastón i la seva família per l'accés il·limitat a l'arxiu d'Emilio Gastón Ugarte i les moltes atencions rebudes.

5. Presentació de les cites segons Eco, Humberto. *Cómo se hace una tesis. Técnicas y procedimientos de estudio, investigación y escritura*. Barcelona: Gedisa, 2006, p. 166-167 i 210-211.

Lorenzo Noguero, esperantista de Saragossa, no només va facilitar la localització de l'arxiu ANAE i d'altres documents, sinó que ha proporcionat desinteressadament traduccions de l'esperanto d'una gran qualitat (excepte quan s'especifica el contrari, les traduccions de l'esperanto són seves).

Pel que fa al cas específic d'Osona, Rafel Ginebra, arxiver de l'ABEV, ha proporcionat una ajuda inestimable. També ha facilitat contactes que han ofert amablement informació útil per a aquest estudi (Marta Costa, Francesc de Rocafiguera, Mn. Anton Conill, Roser Vinyeta, Empar Costa, Assumpció Llohis, Montse Pujol, Joaquim Raurell, Lluís Rovira, família Anglada Paré, Joan Arimany i Ignàsia Font, entre d'altres).

El nostre reconeixement també a Jordi Targarona i Pujolà, per les seves encertades observacions acadèmiques.

Estem en deute, per acabar, amb Rosa Fridrin, una de les nenes austríaques que es van quedar a Catalunya, la longevitat de la qual ens ha permès d'obtenir de primera mà un testimoni de la postguerra de la Primera Guerra Mundial. Moltes gràcies també a Jordi Bayona, fill de Rosa Url (que va arrelar-se a Vic), així com a Andrea Pascual, Elfi Stadler i Joan Comasòlivas i a totes les persones que, en menor mesura, han contribuït a aquest estudi.

Crida a favor dels nens austríacs

A Àustria, la salut de la població era molt pobra, a causa de la carestia, amb els dèficits alimentaris que ocasionava i la consegüent manca de vitamines i d'oligoelements, sobretot en els infants (raquitisme, ceguesa, etc.). En les ciutats, i especialment a Viena, els habitatges escassos i insalubres contribuïen a la propagació de malalties com ara la tuberculosi o el tifus, que es convertien en epidèmiques. També hi mancaven roba i combustible.⁶

Aquests problemes, que eren generals, s'aguditzaven en el cas de viudes amb família nombrosa, que es veien en la impossibilitat de trobar provisions, assistir les criatures i, eventualment, treballar.

No és estrany, davant d'aquesta situació, que particulars i organitzacions com l'Església catòlica, Society of Friends —quàquers—, Save the Children i American Relief Administration European Children's Fund, entre d'altres, es marquesin l'objectiu d'ajudar els nens austríacs. Per exemple, la Union Internationale de Secours aux Enfants els oferia àpats, apadrinaments, o els enviava paquets amb menjar i roba. També n'hi va haver que van treballar per treure els nens d'aquell context dramàtic, com els esperantistes.

Karl Bartel, secretari de la Esperanto-Societo por Stirio (Associació Esperantista d'Estíria), preocupat pel fet que només els nens de Viena rebien ajuda, fa llançar una crida a la comunitat esperantista, comptant amb el seu ideari fraterne i la seva estructura de xarxa internacional.

6. JELAVICH, Barbara. *Modern Austria. Empire & Republic. 1800-1986*. Cambridge (EUA): Press Syndicate of the University of Cambridge, 1983.

La iniciativa va ser ben acollida per esperantistes de diversos països, però sobretot de l'Estat espanyol i, més concretament, de territoris de l'antiga Corona d'Aragó: Catalunya, Aragó i València. Va ser així com, per raons de sinergia, els austríacs van decidir que només enviarien nens a regions de l'Estat espanyol. La campanya «*Kinder nach Spanien* [Nens a Espanya]. Ajuda per l'Esperanto» va portar tres-cents trenta nens austríacs a onze províncies espanyoles en un operatiu que es va perllongar de 1920 a 1923.

Les tasques de coordinació es van centralitzar a Saragossa, on es va crear un Patronato para Niños Austriacos, el secretari del qual va ser l'advocat esperantista Emilio Gastón Ugarte. Van establir delegacions locals a Terrassa, Girona, Sabadell, Vic, Barcelona i Xest (Foia de Bunyol, València) i van rebre l'ajuda d'alguns voluntaris en altres localitats. A Graz, capital de l'Estat federat austríac d'Estíria,⁷ la direcció va recaure en Karl Bartel, l'impulsor de la idea. Aquesta estructura organitzativa solia reposar en cada seu fonamentalment en una sola persona, que compaginava aquestes tasques amb les seves ocupacions professionals.⁸

La iniciativa va haver de lluitar des del principi contra l'escepticisme, la incomprensió, els estereotips, l'egoisme i fins i tot la mala fe. Per començar no van rebre ajuda del govern austríac, que ja tenia el seu propi pla i que va titllar la missió esperantista de gairebé impossible.⁹ Els esperantistes de Graz es queixaven de la resposta que a Viena havien donat al seu enviat, el farmacèutic Gustav Teltschik:

«¿Por qué los quiere enviar a España? Todos los meses sale un tren con niños vieneses hacia los Países Bajos, Suiza, etc. Esperen y ¡también estarán los suyos! En Graz hay 200.000 habitantes y 5.000 niños que necesitan con urgencia fortalecerse, en Viena 10 veces más, es decir, ¡100 trenes de 500 niños! ¿Cuándo se tendrá en cuenta en Viena a nuestros 5.000 niños?»¹⁰

Segons dades del Bundesministerium für Soziale Verwaltung (Ministeri Federal d'Afers Socials) que recull Adlgasser,¹¹ de 1919 a 1923 van tenir lloc 247.000 estades de nens austríacs a l'estranger, en setze països diferents, que van oscil·lar d'un mes a dos anys. Com que alguns nens eren repetidors, es calcula que unes dues-cents mil criatures es van poder beneficiar d'aquest operatiu governamental.

Quatre-cents vint-i-set criatures van anar a Espanya entre 1920 i 1923 dins d'aquesta actuació oficial; era un contingent petit a causa de la distància i de la difícil situació política, econòmica i social espanyola. Un dels nens acollits dins d'aquest operatiu, Rudolf Waltensdorfer, de deu anys, va ser recollit a Osona. També era de Graz, com els nens patrocinats pels esperantistes. El seu benefactor era un farmacèutic de Barcelona, de cognom Puig, el qual li va pagar la pensió durant l'any 1920 en el monestir dels pares camils de Sant Tomàs de Riudeperes.¹²

7. Steiermark, en alemany. Es troba al sud-oest d'Àustria.

8. CORTÈS I BRAÑA, *op. cit.*

9. Carta de Gastón a Mayer. 28 d'agost de 1920, ANAE, v. 6.

10. Carta de Bartel a Gastón, 13 de maig de 1920, ANAE, v. 7.

11. ADLGASSER, Fanz. *Der Erste Weltkrieg und die humanitären Hilfsmassnahmen Spaniens. Österreichische Kinder nach Spanien*, 1996 (no publicat). 21 p. Österreichische Nationalbibliothek.

12. *Crónicas de la Casa de Sto Tomás Apóstol de Riudeperas-Vich, de 1919 a 1924*. «Archivo del Orden de Ministros de Los Enfermos (religiosos Camilos)». Tres Cantos (Madrid), (novembre 1920).

Aquesta iniciativa oficial era la que tenia el suport actiu de l'Església catòlica, a nivell internacional, i de les diverses monarquies. Kart Bartel es queixava que havia demanat «*100.000 coronas del dinero dado por el Rey de España*»,¹³ sense èxit. Emilio Gastón, la seva contrapart del Patronato para Niños Austriacos, afegia: «*Me temo que los responsables eclesiásticos, al no ver nuestra empresa como asunto de iglesia, no se entusiasmarán por ella, quizá reservando sus fuerzas para beneficencia propia*».¹⁴

En efecte, el papa Benet XV, en la seva encíclica de 24 de novembre de 1919, proposava una col·lecta en favor dels nens de Centreeuropa. Segons que deia, esperava que, un cop acabada la guerra i gràcies a la caritat cristiana, les regions de l'Europa Central que defallien de fam i de misèria, arribarien a una condició menys infeliç: «*Pero la realidad no ha satisfecho Nuestras esperanzas: ya que de todas partes se Nos dice que los ingentes pueblos a que Nos referimos sufren todavía una escasez de alimentos y vestidos tal, que apenas la mente puede concebirla*».¹⁵ Diu que la debilitat d'aquests nens comprometrà les generacions futures. El papa recorda que ja havia fet una crida semblant per als nens belgues que va ser recollida amb èxit pels arquebisbes i bisbes dels Estats Units i en aquesta ocasió mana fer rogatives i col·lectes el dia 28 de desembre, festivitat dels Sants Innocents. Diu de recollir no només diners, sinó aliments, medicaments, vestits i roba interior. Demana que els no catòlics escoltin també aquesta crida i obre la col·lecta amb un donatiu de cent mil lires.

A Vic, per exemple, el bisbe proposava que el dia assenyalat se celebrés amb gran solemnitat, que es convidés les autoritats i, especialment, els mestres i superiors de col·legis «*para que corporativamente asistan los niños y niñas, y exhortenles a que pidan por sus hermanitos de las regiones devastadas, los cuales son víctimas inocentes de los estragos consiguientes a la guerra, especialmente en los países de la Europa Central*».¹⁶

Però tampoc la terra d'acollida que proposaven els esperantistes estava de bona. Els beneficis que havia reportat als industrials espanyols la posició de neutralitat del país no van servir per millorar la qualitat de vida dels treballadors. La crisi subsegüent a la caiguda de la demanda després de la Primera Guerra Mundial, unida a l'ona expansiva del bolxevisme, va ocasionar protestes obreres i moviments revolucionaris que van ser reprimits per la patronal i per l'Estat. Era un Estat afeblit pel caciquisme i per la rotació en el poder dels dos partits majoritaris, Conservador i Liberal, cosa que creava un gran malestar polític i impedia al país d'avançar. El nacionalisme català va fer diversos intents per modernitzar el país però els repetits fracassos van anar desenganyant-lo i escorant-lo cap a postulats autonomistes, centrífugs. Les crisis polítiques i els canvis de govern eren constants. La Guerra del Rif va fer més palesa encara la decadència del país i va

13. Carta de Gastón a Alavedra. 9 de setembre de 1920, ANAE, v. 3.

14. Carta de Gastón a Bartel. 13 de juliol de 1920, ANAE, v. 7.

15. Benet XV, Pontf. Encicl. «Paterno Iam Diu». *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 1784 (15-12-1919), p. 332-334.

16. *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 1784 (15-12-1919), p. 334-335.

aguditzar la influència de l'exèrcit com a poder fàctic, que s'acabaria substanciant en el cop d'Estat de Primo de Rivera i la Dictadura.

Tots aquests fets coincideixen amb el període de l'acolliment dels nens austríacs a Espanya gestionat pels esperantistes i van influir negativament en el desenvolupament de l'operatiu. El Patronato para Niños Austriacos va haver de contestar subtilment les crítiques locals pel fet d'ajudar «pobres estrangers»:¹⁷

«Que nuestros necesitados continúen siendo asistidos; que, si es preciso, se mejore y se amplíe la asistencia a nuestros desgraciados, pero como el espíritu de caridad es inagotable, no duda el Patronato que, de ese espíritu, algo quedará en beneficio de los niños miserables cuya asistencia recomienda.»

El fet que gran part de les ofertes d'acolliment a la crida de Graz vinguessin de Catalunya és degut a la gran fortalesa que el moviment esperantista hi tenia. L'esperanto va calar des del principi entre els moviments obrer i nacionalista català. Com diu Poblet i Feijoo: «els uns pel seu caràcter internacionalista i els segons pel respecte a les llengües i a la llibertat dels pobles que l'ideal esperantista defensava».¹⁸

En efecte, els obrers catalans veien l'esperanto com un instrument revolucionari, un mitjà per promoure l'internacionalisme proletari (per sobre de fronteres i llengües). Va assolir, doncs, gran implantació en nuclis industrials, com ara Sabadell, que va ser la primera ciutat del món en dedicar un carrer al Dr. Zamenhof, el creador de l'esperanto.

També els nacionalistes valoraven que l'esperanto oferís una segona llengua neutra que no s'imposava a l'idioma i la cultura propis de cada poble. L'interès per l'esperanto entre la classe benestant de Vic responia a aquesta línia. No és casual, doncs, que hi hagués enfrontaments entre esperantistes catalanistes i esperantistes espanyols centralistes (al final d'aquest treball en veurem un exemple). En alguns casos hi va haver escissions en les associacions (especialment on feien cursos els militars) per no voler fer classes d'esperanto en català en lloc de fer-ho en castellà.

Així doncs, a diferència d'altres indrets, com ara França, l'esperanto atreïa a Catalunya no només per la llengua en si, sinó per l'ideari que hi havia al darrere. Va tenir molt bona acollida també entre religiosos, militars, mestres, professionals liberals i dependents de comerç (el CADCI, Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria, tenia una secció esperantista molt activa). Més tard s'hi van implicar totes les capes de la societat, incloent-hi feministes i nens; com diu Poblet i Feijoo, «l'esperantisme va ser des de bon principi un moviment popular i interclassista».¹⁹

A les acaballes de 1903, es calcula que hi havia un centenar d'esperantistes en actiu a Catalunya, molts d'ells religiosos. Els escolapis, per exemple, van tenir un

17. Crida del Patronato para Niños Austriacos de Saragossa. 15 de maig de 1920, *ANAE*, v. 1.

18. POBLET I FEIJOO, Francesc. *Els inicis del moviment esperantista a Catalunya*. Constantí (Tarragona): KEA-O limaco Edicions, 2004, p. 45.

19. POBLET I FEIJOO, *op. cit.*, p. 10.

gran paper en la difusió de l'esperanto; el pare Marc Lloró i Riera, que va ser un dels pioners a Olot, el va introduir amb èxit a Sabadell, que es va convertir en ciutat capdavantera de l'esperanto a Catalunya.

El 1908 va ser l'any de la gran expansió: sorgien grups i revistes²⁰ arreu que, encara que fossin efímers, feien bullir l'olla de l'esperantisme; les publicacions diàries i periòdiques incloïen seccions en esperanto, hi havia botigues que preniën un nom en esperanto i a Barcelona se'n van editar postals i una guia de la ciutat. Aquest camí ascendent va portar a l'elecció de Barcelona com a seu del «5è Congrés Universal d'Esperanto», el 1909, cosa que va desfermar l'eufòria: a principis d'aquell any, i només a Barcelona, es feien cinquanta cursos d'esperanto. L'esperantisme estava de moda.

En el col·lectiu d'esperantistes implicats en l'acolliment dels nens austríacs hi trobem tots els perfils esmentats: obrers a Sabadell i Terrassa, catòlics a Vic, mestres a Girona i Ainzón (Saragossa), eclesiàstics a Girona i Sabadell o professionals liberals, com el mateix secretari del Patronat (que era advocat).

A Vic, per exemple, els organitzadors, membres de la Vika Esperantistaro (Esperantistes de Vic), formaven part de l'elit de la ciutat. A Manlleu, en canvi, com diu el president de l'Esperantista Amikeco (Amistat Esperantista), Joan Campdelacreu,²¹ «[n]uestro grupo está compuesto todo de obreros manuales» i s'excusa que, per aquest motiu, pot presentar poques sol·licituds perquè els rics del poble (ell n'era) no hi viuen: «¡Maldita sea la pobreza!», s'exclama.²²

Els organitzadors de l'operatiu a Osona

La llarga tradició de premsa escrita a Osona permet documentar amb detall esdeveniments com els que ens ocupen i el paper que hi tenien membres de la societat local que mantenien relacions a nivell nacional i internacional.

Vic

El perfil dels acollents de Vic és el d'esperantistes de classe alta i mitjana, amb nivell sociocultural elevat i ideològicament decantats cap a la Lliga Regionalista; les entitats religioses implicades es caracteritzen per tenir un tarannà més modernitzador que d'altres.

La ciutat de Vic tenia a l'època uns dotze mil habitants. Alguns dels seus membres més destacats van participar en l'operatiu esperantista.

El comitè de Vic²³ tenia al front el bisbe Francesc Muñoz, juntament amb els rectors de les tres parròquies, els superiors de tots els col·legis de la ciutat —tots

20. *Tutmonda Espero (Esperança mundial)* [Barcelona], va ser la primera revista important de l'esperantisme català; va editar 74 números entre 1908 i 1914.

21. Tinent d'alcalde de l'Ajuntament. També tenia una serradora de fusta, «Campdelacreu i Colomar», al C. Sant Joan, núm. 6, de Manlleu.

22. Carta de Campdelacreu a Gastón. 29 d'abril de 1920, *ANAE*, v. 5.

23. Constituint el 16 de juliol de 1920, segons postal de Comella a Gastón de la mateixa data. *ANAE*, v. 5.

ells a càrrec de religiosos—, a més del jutge de primera instància, el jutge municipal, un militar, un mestre i els directors dels tres setmanaris que es publicaven a Vic.²⁴

Jacint Comella i Mora (Vic, 1879-1962) feia les funcions de secretari del comitè. Era, segons Francesc Farrés i Malian, un home «de gran sensibilitat artística, temperamental, bon dibuixant i aquarel·lista, apassionat per l'esperanto i viatger incansable».²⁵ Ja des de petit es va aficionar a la fotografia. Usava càmeres estereoscòpiques i, al final de la dècada de 1920, va començar a fer filmacions amb una càmera Pathé «Baby». Aquesta circumstància, excepcional en un particular de l'època, ha fet possible recuperar per al present estudi una pel·lícula de Rosa Url de 1930.²⁶

Jacint era fill de Josep Comella i Colom i hereu d'una nissaga comercial i industrial que tenia una fàbrica tèxtil, al centre de Vic, coneguda com Can Mastrot. Es va casar amb Dolors Bassols i Molas, d'una classe social inferior a la seva, contra la voluntat de la família; com a represàlia, el van desheretar en favor de seu germà Manel, cinc anys més jove, i li van donar una pensió vitalícia. Va conservar un gran ressentiment contra la família i, especialment, contra un oncle capellà. Anys a venir, diria a Carmen Burillo, viuda d'Emilio Gastón:

«[...] estamos en pleito con mis hermanos, quienes se obstinan en no querer entregarme el legado que en el testamento me hizo mi padre, si no hago renuncia expresa a nada mas pedir, etc. etc. [...] renunciando a todos los demás derechos.»²⁷

Va morir sense descendència i es va fer enterrar a part de la seva família biològica, en una tomba al cementiri de Vic, amb les inscripcions en esperanto.²⁸

En l'època que ens ocupa, però, estava lliurat a l'obra filantròpica d'acolliment de nens austríacs víctimes de la Primera Guerra Mundial. Jacint Comella tenia bona voluntat però probablement no era gaire bon organitzador. Emilio Gastón comenta en una ocasió a Mn. Casanovas, cap del comitè a Girona, que li deixaran més temps per organitzar-se ja que el seu cosí, el doctor Josep M. Terricabras (president de la Vika Esperantistaro), ha tingut un accident d'automòbil²⁹ i donant entenent que no se'n surt gaire.³⁰

Josep M. Terricabras i Comella (Vic, 1879-1928) pertanyia a una nissaga de metges (que s'estén fins a avui en dia). Va estudiar Medicina a la Universitat de Barcelona, on es va llicenciar el 1899 i es va doctorar dos anys més tard. Era

24. Carta de Comella a Gastón. 19 de maig de 1920. ANAE, v. 5. Sobre el Comitè de Vic veieu també la ressenya «Pels pobres nens d'Àustria». *Gazeta de Vich* [Vic, Barcelona], núm. 2.204 (27-7-1920), p. 2-3.

25. FARRÉS I MALIAN, Francesc. *Història de la fotografia a la ciutat de Vic: homes, tècniques i màquines, 1849-1930*. Sabadell: Editorial AUSA, 1991, p. 192.

26. En va fer hereu el seu amic Paulí Junyent, qui les va llegar al seu fill Josep, a la mort del qual van passar a ser custodiades a l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic (ABEV).

27. Carta de Comella a Burillo. 3 de gener de 1928. Per classificar.

28. Hi diu: «*Interkomprenigu kaj amu vin*», que significa «Feu-vos amics i estimeu-vos».

29. En efecte, el 12 d'agost de 1920, en un accident de carretera, el Dr. Terricabras va patir un trencament de pelvis que, més tard, se li va complicar amb una úlcera.

30. Carta de Gastón a Casanovas. 29 d'agost de 1920. ANAE, v. 5.

una persona socialment compromesa: va ser president de l'Ateneu Balmes (1910), regidor de l'Ajuntament, president del Cercle Literari (1911) i membre de la junta del Museu Episcopal.³¹ La premsa local recull, efectivament, l'accident que esmentem:

«Ans d'ahir a la tarde tornava ab automòvil de St. Feliu Sasserra, de tenirhi una consulta, el metge vigatà D. Joseph Mª Terricabras [...] y después d'haver passar el pont del llop [a la carretera de Prats de Lluçanès] el xofer s'adoná que havia perdut el freno del vehicol [...]»³²

El Ford del Dr. Terricabras es va estibar per un precipici i van prendre mal ell i dues senyores que l'acompanyaven, que eren la mare i la germana del metge de Sant Feliu Saserra. Fins i tot van venir de Barcelona els doctors Puig Sureda i Bartrina per reconèixer-lo i fer-li radiografies.³³

Un altre dels membres actius del comitè esperantista de Vic era Concepció Vila i Teixidor, viuda de Rocafiguera. Havia nascut el 1859 al si de la casa senyorívola Cavaller de Vidrà, una nissaga documentada des del segle XIII, la casa pairal de la qual és una de les masies més importants de Catalunya. S'havia casat el 1880 amb Josep Rocafiguera i Ventós,³⁴ un dels grans terratinents d'Osona (amb terres a sis municipis de la plana de Vic, hereu d'una «de les famílies antigues de Vic»).³⁵ Home amb inquietuds polítiques, va pertànyer al Partit Conservador, va ser regidor de l'Ajuntament de Vic (1901-1907) i diputat provincial (1896).³⁶ Concepció Vila va enviuadar el 7 de desembre de 1907.

També va participar en l'operatiu dels esperantistes de Vic una altra viuda de casa bona: Carme Genís i Subirachs (Vic, 1867-1933). Casada amb Antoni Ricart i Clarella, d'una rica família de banquers i industrials, va tenir una filla, abans d'enviuadar prematurament als vint-i-cinc anys, i ja no es va tornar a casar. Després de veure morir la seva filla, a l'edat de vint anys,³⁷ es va afillar el seu nebot, Josep Ricart i Fargas.³⁸

31. SALARICH, Miquel dels Sants; YLLA-CATALÀ, Miquel dels Sants. *Vigatans il·lustres*. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs, p. 313, 1983 (Osona a la Butxaca, 5-6). Per error, atribueixen a Terricabras la presidència de l'Ateneu Barcelonès.

32. «Crònica». *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 2.212 (14-9-1920), p. 6.

33. «Crònica». *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 2.215 (21-8-1920), p. 9.

34. TERRADAS, Ignasi. *El Cavaller de Vidrà: de l'ordre i el desordre conservadors a la muntanya catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987, p. 43.

35. *Diari de Vic* [Vic; Barcelona], (11-11-1933), p. 2.

36. TORNAFOCH, Xavier. *Política, eleccions i caciquisme a Vic (1900-1931)*. Tesi doctoral llegida a la UAB el 2003, p. 56 i 417. Versió reduïda publicada sota el títol *Del caciquisme a la democràcia: Política i eleccions a Vic (1900-1931)*. Vic: Eumo, 2007.

37. Informacions del padró municipal de 1889 i del Llibre de Comptes del cementiri de Vic (Arxiu Municipal de Vic). Antoni Ricart i Clarella va ser enterrat el 4 de juliol de 1892 i la seva filla, Carme Ricart i Genís, el 22 de setembre de 1908 (nota necrològica a *La Gazeta montanyesa* [Vic; Barcelona], (23-9-1908), p. 3).

38. Fill de Miquel Ricart i Clarella i de Miquela Fargas Sala. Informació del padró municipal de 1889 i de 1905 i de la *Gazeta Montanyesa* [Vic; Barcelona], (17-10-1906). Com a «nebot afillat» apareix en l'esquela per la mort de Carme Genís i Subirachs al *Diari de Vic* [Vic; Barcelona] (11-9-1933), p. 2, i *Gazeta de Vic* [Vic; Barcelona], (12-9-1933), p. 2; necrològica al *Diari de Vic* [Vic; Barcelona], (11-9-1933) i a la *Gazeta de Vic* [Vic; Barcelona], (12-9-1933), p. 2.

Joan Conill i Gatus (Vic, 1880-1957),³⁹ propietari, que tenia una confiteria i fàbrica de xocolata,⁴⁰ va prendre part en l'obra com a membre que era de la Vika Esperantistaro.⁴¹ També va entrar en política com a monàrquic liberal i va ser regidor de l'Ajuntament de Vic durant la dictadura de Primo de Rivera (de l'1 de març de 1924 a la fi de 1926). Joan Conill i Gatus va ser l'amfitrió de Karl Bartel quan va visitar Vic. A diferència d'altres esperantistes que van acollir criatures austríaques, tenia tres fills petits en l'època.⁴²

També era esperantista mossèn Antoni Ribas i Comas, un capellà de família acomodada que, sense gaire vocació, va haver de seguir la carrera eclesiàstica perquè era el fill segon. Mossèn Anton tenia molta fe que l'esperanto podia canviar el món i creia que podia ser molt útil als soviètics (tenia a casa una foto de Lenin).⁴³

Manlleu

El comitè local de Manlleu, que aleshores tenia uns sis mil habitants,⁴⁴ el van constituir les autoritats eclesiàstiques i civils de la localitat:⁴⁵ hi era l'alcalde, Dionís Mimó (president); el rector, Joan Torra, el jutge municipal, Ramon Alavedra, el metge titular, Ezequiel Gaye, i el farmacèutic, Mariano Huglá (vocals), a més de l'esperantista Joan Campdelacreu (secretari), que era tinent d'alcalde de l'Ajuntament i, com hem dit, president de l'Esperantista Amikeco (Amistat Esperantista).

L'Esperantista Amikeco ja existia el 16 d'agost de 1914, vist que en l'Agrupació Esportiva i Cultural de Manlleu recorden que el seu primer partit oficial de futbol el van jugar a Can Puntí contra els de l'Esperantista Amikeco.⁴⁶ Jugaven al futbol amb un jersei blanc que duia l'estrella verda, l'antic símbol de l'esperantisme.⁴⁷ Primer es reunien al primer pis del cafè Esteve, després al Foment Mercantil i Industrial i, als darrers temps, al cafè de Cal Descarnat,⁴⁸ a la plaça de Bernardí.

39. Membre fundador, com en Comellas i en Terricabras. TORNAFOCH, X. *Política, eleccions i caciquisme a Vic (1900-1931)*. [En línia]. Tesi UAB, 2003. http://www.tesisenxarxa.net/TESIS_UAB/AVAILABLE/TDX-0621104-194428//xt1del.pdf, p. 33, 238, 246, 429, 432. [Consulta: 13-3-2007]

40. Tenia la botiga a la cantonada de la plaça Mercadal i el carrer Estret.

41. Fotografia dels fundadors de la Vika Esperantistaro al butlletí *Kometo (Estel)*, (09-6-1924), p. 2.

42. Segons el Padró municipal de 1921: Jacinto (1914), Maria Dolors (1916) i Rita (1920).

43. Testimoni de Jordi Bayona Url, fill de Rosa Url (11-8-08).

44. El 1920 Manlleu tenia 5.985 habitants de població de fet, segons l'Institut d'Estadística de Catalunya (<http://www.idescat.cat/territ/BasicTerr?TC=5&V0=1&V1=08112&V3=1340&V4=1341&ALLINFO=TRUE&PARENT=1&CTX=F> [consulta 23-3-2011]), encara que el butlletí dels esperantistes n'hi atribueix deu mil (*Bulteno Kataluna Esperanto-Federacio (Butlletí de la Federació Catalana d'Esperanto)* [Sabadell; Barcelona], núm. 5 (juliol-agost 1919), p. 4).

45. Carta de Campdelacreu a Gastón. 29 d'abril de 1920. ANAE, v. 5.

46. <http://www.aecmanlleu.com/estadi.asp> [Consulta: 23-3-2011]

47. GAJA I MOLIST, Esteve. *Història de Manlleu*. Manlleu: Caixa d'Estalvis de Manlleu, 1976, p. 210. Aquí hi figura com a data de constitució de la societat el 1915, p. 214-215.

48. *Ibidem*.

L'esperantisme havia estat molt popular a Manlleu. Ja el 1907 van crear el grup Esperanta Amo (Amor a l'Esperanto) dins l'Associació Catalanista Rafael de Casanova;⁴⁹ Lluís Bacardit hi feia classes d'esperanto.⁵⁰

Mesos abans de la crida de Graz, l'Esperantista Amikeco es va fer càrrec de l'organització del VIII Congrés de la Federació Esperantista de Catalunya,⁵¹ que va tenir lloc a la vila del 15 al 17 d'agost de 1919 («[...] *necesitando una población importante, a más de industrial amante de la cultura, recayó la elección en favor de Manlleu*»). Joan Campdelacreu va ser vicepresident del comitè organitzador⁵² i també hi van assistir Jacint Comella i Valentí Alavedra, futur cap del comitè de Terrassa de l'operatiu a favor dels nens austríacs.⁵³ També hi va haver representants d'altres societats esperantistes que més endavant respondrien a la crida solidària (Girona, Barcelona, Reus i Sabadell).⁵⁴

Campdelacreu tenia una bona posició, ja que, en un moment d'estretors econòmiques a causa del preu del transport, es va oferir a posar tres-centes pessetes de la seva butxaca.⁵⁵ Encara que es queixava que els rics del poble marxaven a Barcelona, ell també va emigrar a la capital el 1922.⁵⁶

Estada dels nens austríacs a Osona

Vic

La crida dels esperantistes austríacs va ser publicada en tres setmanaris de la capital vigatana: *Gazeta de Vich*, *La Comarca de Vich* i *Ausetania*.⁵⁷

Per la premsa podem comprovar com els plans van canviar sobre la idea inicial. Així, preveien que el juny de 1920 arribarien criatures de 8 a 14 anys per a una estada de dos a quatre mesos. En canvi, la primera expedició esperantista va arribar el 10 d'octubre de 1920 (però la dels nens d'Osona, que va ser la cinquena, molt

49. COLL I ESPADALER, Lluís. *El patriotisme a Manlleu*. Manlleu: Tipografia Manlleuena, 1935, p. 31. La *Gazeta Montanyesa* [Vic; Barcelona] es fa ressò de les seves activitats (12-8-1911, p. 7 i 19-8-1911, p. 7).

50. Segons Lluís Coll i Espadaler, tensions internes que volien «donar una direcció nova a l'Associació Catalanista "Rafael de Casanova"» [*op. cit.* p. 48] van portar a la seva fi el 1914. L'Esperantista Amikeco prendria aleshores el relleu de l'Esperanta Amo.

51. La reina del VII Jocs Florals Internacionals, que es van celebrar en el marc del Congrés, va ser Ramona Mimó, filla de l'alcalde de Manlleu que, com hem vist, era el president del comitè local esperantista per als nens austríacs. BIBLIOTECA DE MANLLEU: <http://www.bibliotecamanlleu.cat/fedancius.html>. [Consulta: 22-3-2011] Programa del Congrés a la *Gazeta de Vich* (14-8-1920).

52. *Bulteno Kataluna Esperanto-Federacio (Butlletí de la Federació Catalana d'Esperanto)* [Sabadell; Barcelona], núm. 5 (juliol-agost de 1919), p. 2-3.

53. Precisament, Valentí Alavedra va rebre un premi en els Jocs Florals del Congrés per la seva obra *La fruko de la infanaro (El fruit de la infantesa)*. *Bulteno Kataluna Esperanto-Federacio (Butlletí de la Federació Catalana d'Esperanto)*. [Sabadell; Barcelona], núm. 7 (novembre-desembre de 1919), p. 5.

54. «Un memorable Congreso en nuestra Villa». *Comarca* [Manlleu, Barcelona] (31-1-1959). Informació sobre el Congrés en el *Bulteno Kataluna Esperanto-Federacio (Butlletí de la Federació Catalana d'Esperanto)* [Sabadell; Barcelona], núm. 6 (setembre-octubre de 1919), p. 1-5.

55. Carta de Campdelacreu a Gastón. 1 de gener de 1921. ANAE, v. 5.

56. Postal de Comella a Gastón. Novembre de 1922. ANAE, v. 5.

57. Carta de Comella a Gastón. 4 d'abril de 1920. ANAE, v. 5.

més tard); l'estada es va perllongar generalment fins a un any, i van venir nens més grans que no preveien.

A Vic, de bon principi van voler implicar-hi les diverses congregacions religioses.⁵⁸ La premsa cita la bona disposició d'ordes religiosos com ara carmelites, escolàpies, adoratrius, salesians i maristes, entre d'altres.⁵⁹

La *Gazeta de Vich* informa que a Graz hi ha una llista de 50.000 nens apuntats [hauria de dir 5.000] i que la selecció va començar el 27 d'abril [de 1920].⁶⁰ La *Gazeta* informa que tots els nens «seran revacunats abans de sortir de Graz y reconeguts per facultatius pera garantia de que no tenen cap mena d'enfermetat infecciosa».⁶¹ També es fa ressò de l'ajornament de les expedicions a causa de la inseguretat a Itàlia.⁶² El bisbe de Vic i el consistori van obrir la llista de donatius, en què hi podem veure noms d'esperantistes vigatans com el tinent coronel [del Regiment d'Alfons XII] Carles Bosch, Josep Pratdesaba, Josep Verdaguer o mossèn Antoni Ribas.⁶³

Vegem com enfoquen l'acolliment a Osona, segons que explica el seu responsable, Jacint Comella:

«[...] nuestro proyecto fue que se hospedasen en casas particulares donde sean confortablemente tratados en familia, sin exigir de ellos el más mínimo trabajo ni ocupación, antes por lo contrario, proporcionarles todas las comodidades y distracciones posibles para fortalecer su salud, pues otra cosa no sería practicar dignamente la caridad.»⁶⁴

El Patronat de Vich pels Nens d'Àustria va distribuir més de set-cents fulls amb una crida als vigatans que deia així:

«Els nostres, els deu entre nois y noies que van destinats a Vich y els quatre de Manlleu, formen part de la pròxima secció que s'ha quedat en porta esperant la represa de les expedicions. Grosses contrarietats de tota mena han dificultat el poguer portar a felix terme aquesta benèfica obra, mes la fe y la ferma voluntat dels organitzadors ha lograt fins are vencer un a un tots els obstacles. Ultimament l'aument de les tarifes en les companyies ferroviaries italianes y el no poguer esser els transports marítims gratuits, per causes agenes a la companyia qui desinteressadament s'hi havia prestat, han fet aumentar a 60 pessetes els gastos per expedicionari, lo que ha desnivellat el pressupost, venin a aumentar el conflicte d'ordre econòmic que ja existia.»⁶⁵

58. «Pels pobres nens d'Àustria». *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 2.161 (3-4-1920), p. 2-3; «Pels pobres nens d'Àustria». *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 2.207 (3-8-1920), p. 3.

59. «Pels pobres nens d'Àustria». *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 2.234 (5-10-1920), p. 2-3.

60. «Pels pobres nens d'Àustria». *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 2.180 (27-5-1920), p. 2-3.

61. «Pels pobres nens d'Àustria». *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 2.204 (27-7-1920), p. 2-3.

62. «Pels pobres nens d'Àustria». *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 2.234 (5-10-1920), p. 2-3.

63. «Patronat de Vich. Pels nens d'Àustria». *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 2.266 (11-1-1921), p. 3-4; «Patronat de Vich. Pels nens d'Àustria». *Gazeta de Vich*, [Vic; Barcelona] núm. 2.276 (11-1-1921), p. 3; «Patronat de Vich. Pels nens d'Àustria». *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 2.277 (5-2-1921), p. 2; «Patronat de Vich pels nens d'Àustria», *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 2.302 (5-4-1921), p. 4-5.

64. Carta de Comella a Gastón. 4 d'abril de 1920. ANAE, v. 5.

65. «Patronat de Vich pels nens d'Àustria (Palau Episcopal)». Desembre de 1920.

Emilio Gastón els va fer una visita a principis de juliol de 1920, en vista de la inquietud. Finalment les criatures van arribar el 6 de febrer de 1921. Van ser rebudes a l'estació per les autoritats civils i eclesiàstiques i pels membres del Patronat:

«Una multitud de noys i noyes de Vich invadí tot el camí per hont passavan per dirigir-se al palau episcopal a saludar al nostre Prelat que tant s'havia interessat perque aquesta obra tingués bon fi.»⁶⁶

Aquell any 1921, el programa de la Festa Major de Vic, que recollia l'habitual crònica rimada dels fets més notables, esmentava òbviament els nens de Graz:

La vinguda dels austríachs

Una nota molt simpática
que honra á la ciutat de Vich,
es la vinguda d'austríachs,
d'aquells noys tan eixerits
que la fam y la miseria
¡pobrets! els anaba atuhint,
y els seus pares (els que'n tenen)
no'ls podían mantenir,
y els que han quedat sens familia
ja n'han mort á cents y á mils;
¡cuants en quedan encara á Austria
mal calsats y mal vestits
que'l fret crú de la hivernada
no'l podrán pas resisitir!
Una guerra cruel, ferotge,
ha aniquilat el pays,
y are el vencedor s'hi seba
acabantlo de destruir,
privantli els medis de viurer,
matantlo de xich en xich.
Las familias vigatanas
que aquests noys han acullit
ab tant amor y carinyo
com si fossin els seus fills,
Deu premii tan bon'obra
ab sas delicias sens fi.⁶⁷

Entre els acollents podem distingir diverses tipologies: matrimonis sense fills, viudes, institucions religioses, religiosos particulars, esperantistes solters o amb família i famílies no esperantistes, fonamentalment.

66. «Els nens d'Àustria». *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 2.278 (8-2-1921), p. 2-3.

67. *Programa de la Festa Major de Vich* [Vic; Barcelona], (1921).

Jacint Comella, Herta Pachner i Dolors Bassols.

Jacint Comella i la seva esposa Dolors Bassols eren del tipus de matrimoni sense descendència. En el seu cas, eren esperantistes però predominaven els que no ho eren. Se'ls va destinar la nena Herta Pachner, de dotze anys, que parlava molt bé l'esperanto. Comella deia d'ella: «*Lola y yo la queremos cual si fuese hija nuestra*».⁶⁸ Eren freqüents les sol·licituds de parelles sense fills, tot i que l'organització insistia molt que les criatures tenien família i no eren adoptables (en general).

Un dels casos d'acolliment guiat per la voluntat d'adoptar va ser el d'Agustí Llohis i Assumpció Claveria,⁶⁹ matrimoni sense fills (de 43 i 42 anys, respectivament, a l'època). Amb ells hi va anar l'Else Jaklic (onze anys) que, en la seva estada a Vic, va fer una transcripció fonètica del seu nom i signava com a Elsa Jaklitsch. Més endavant tornarem a parlar d'aquesta noia.

68. Carta de Comella a Gastón. 11 d'abril de 1921. *ANAE*, v. 5.

69. En el Padró d'habitants de Vic de 1924 apareix equivocadament Asunción 'Claveras' (p. 157, C. Sant Pau, núm. 48).

Else Jacklic (1927?).

L'Else va venir acompanyada de la seva germana Käthe, de catorze anys, que va anar amb el matrimoni Josep Mei[à]⁷⁰ i Càndida Llimós, del carrer de les Neus⁷¹ núm. 12. El 1921 tenien 37 i 36 anys respectivament i tampoc no tenien fills.

Un altre cas d'acolliment era el de senyores viudes, generalment grans i benestants i no necessàriament seguidores de l'esperanto. En el cas de Vic responen

70. Aquest és el nom que consta en la sol·licitud. També es troba escrit Joseph Meya. En el Padró d'habitants de Vic de 1916 hi figura com a Josep Maya mentre que, en el de 1923, hi apareix com a Josep Meia.

71. Carrer de la Mare de Déu de les Neus, un dels més antics de Vic, que va de la plaça Major a la Rambla.

a aquest perfil Concepció Vila, viuda de Rocafiguera, i Carme Genís, viuda de Ricart, ambdues esperantistes. Havien demanat nenes catòliques de bona família que parlessin esperanto.⁷² Els van assignar, respectivament, Helene Raschka (setze anys, filla d'un empleat en una oficina d'assegurances) i Elise Krenn (catorze anys, filla d'un obrer metal·lúrgic). Les van dur a les Germanes Carmelites de la Caritat (col·loquialment conegudes com «l'Escorial»). Ambdues senyores, membres de l'alta burgesia local, pertanyien al comitè esperantista en favor dels nens austríacs.

En conjunt, també hi va haver nombroses ofertes d'acollida d'institucions religioses, que no tenien l'esperanto com a motivació (excepte els escolapis, a Sabadell, per exemple). És el cas de la congregació dels estanislaus, que va sol·licitar una criatura a través del seu cap, Esteve Orriols i Marquès (que va ser més tard canonge doctoral de Vic). La congregació, que prenia el nom del seu patró, sant Estanislau de Kotska, tenia com a finalitat fomentar la vocació sacerdotal entre els nens i mantenia un grup de catequesi on feien activitats d'esplai.⁷³ La intenció primera va ser de recollir diners per fer-se càrrec d'un dels austríacs: «[...] la congregació, fent un esforç pecuniari, cuidarà de l'alimentació i demés coses necessàries per un bon aculliment d'aquest jove per espai d'un any»;⁷⁴ més endavant, ja pròxima l'arribada de les criatures, demanaven diners perquè el nen no hagués d'anar canviant de família,⁷⁵ ja que la Congregació no tenia una residència. Finalment van decidir que anés amb la família de Joan Conill i Gatius i que participés en les activitats dels estanislaus:

«El nen que'ns ha sigut senyalat per el comitè organitzador es un jove de 12 anys, en el que ademés d'un bon número de qualitat físiques, s'hi troba la d'esser un bon cristià [...]»⁷⁶

Més endavant deien:

«Des del febrer que mantenim els estanislaus el nen austriac Holzinger: li hem encomanat la nostra parla, els nostres sentiments i sobre tot la nostra alegria, sent ara ja un nen bé viatgat i un nen estanislau com nosaltres.»⁷⁷

Per la festivitat de l'Anunciació de 1921 el van fer professor com a estanislau.⁷⁸

Dos nens van ser acollits pels pares de l'orde de Sant Camil de Lelis al convent de Sant Tomàs de Riudeperes, a uns tres quilòmetres de Vic, que aleshores aplegava setanta-vuit religiosos.⁷⁹ L'un va ser Walter Pichler, de tretze anys i fill

72. La informació sobre les sol·licituds està extreta de les fitxes que consten en la documentació del patronat de Saragossa.

73. Avui en dia, en aquesta línia, publiquen la revista *Planter*.

74. «Un estanislau més». *L'Amic dels Nens* [Vic; Barcelona], Any II, núm. 5 (set. 1920), p. 2-3.

75. «Un estanislau més». *L'Amic dels Nens* [Vic; Barcelona], Any III (març 1921), p. 4.

76. *Ibidem*.

77. «Crònica-Secció de Caritat». *L'Amic dels Nens* [Vic; Barcelona], Any IV (gener 1922), p. 7.

78. «Crònica-Variada». *L'Amic dels Nens* [Vic; Barcelona], Any IV (gener 1922), p. 8.

79. L'any anterior ja havien tingut intern un nen de Graz de deu anys, Rodolfo Waltensdorfer, acollit per un farmacèutic de Barcelona de cognom Puig, el qual se n'havia de fer càrrec de la pensió durant un any. Cròniques de la Casa de Sant Tomàs Apòstol de Riudeperes-Vic, de 1919 a 1924. *Cròniques de la Casa*

Fritz Holzinger.

d'un administratiu; va cursar la seva sol·licitud Joan Pujols i Vergés, president de la congregació mariana de Sant Lluís Gonzaga («els lluisos»), que es feia càrrec de les seves despeses. Així ho recull la «Crònica de Sant Tomàs de Riudeperes»:

«El fabricante Sr. Pujols y el abogado Sr. Razquin de la Congregación Mariana de Vich acompañan a ésta al niño austriaco Walter Pichler, de doce años y procedente de Graz (Estiria), que debe quedarse con nosotros durante un año a expensas de la mencionada Congregación.»⁸⁰

En Walter va caure malalt de diftèria quatre dies després d'arribar i va crear l'alarma per por del contagi d'una malaltia que mai no havia arribat en aquella comunitat.⁸¹ La *Gazeta de Vich* es fa ressò de l'acte d'admissió de Walter (Valerià) Pickler [sic] com a nou congregant dels lluisos.⁸²

de Sto Tomás Apòstol de Riudeperes-Vich (1919-1924). «Archivo del Orden de Ministros de los Enfermos (religiosos Camilos)», Tres Cantos (Madrid), (novembre 1920).

80. *Cròniques de la Casa de Sto Tomás Apòstol de Riudeperes-Vich* (1919-1924). «Archivo del Orden de Ministros de los Enfermos (religiosos Camilos)», Tres Cantos (Madrid), (8-2-1921).

81. *Cròniques de la Casa de Sto Tomás Apòstol de Riudeperes-Vich* (1919-1924). «Archivo del Orden de Ministros de los Enfermos (religiosos Camilos)», Tres Cantos (Madrid), (10-2-1921).

82. «Crònica». *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 2.407 (9-12-1921), p. 4; «Crònica». *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 2.411 (15-12-1921), p. 4.

L'altre va ser Max Senekovic (13 anys), que consta com a fill d'«assistent»; en va fer la petició el superior dels pares camils, Pius Holzer, que era austríac de naixement. Demana «*que sea católico y que haya frecuentado la escuela. Sano, inteligente y dócil, además que sea legítimo*». Segons la crònica dels pares camils, va arribar acompanyat dels esperantistes Pratdesaba, Forcada i Riera.⁸³ El pare Vankann,⁸⁴ que era alemany però parlava català,⁸⁵ s'encarregava «*de la penosa tarea de ir cada domingo a Vich para explicar el catecismo a los niños y niñas austríacos en casa de la Sra. Concepción Vila, viuda de Rocafiguera*»;⁸⁶ també un altre camil, el pare Mor, parlava l'alemany.⁸⁷

Antoni Ribas i Comas, sacerdot, es correspon amb la categoria de religiosos acollits individuals. Era esperantista i demanava una nena catòlica, esperantista, òrfena, de 13 a 14 anys i, si era possible, de família modesta, espavilada, obediència i treballadora. Aquesta nena seria Rosa Url, de qui en l'annex explicarem la història de la seva vida.

El doctor Terricabras responia al perfil d'esperantista amb família. Va acollir Hermine Mucknauer, de tretze anys, filla d'oficinista. En canvi, els Coma de Borrassés, d'Alpens, van ser uns benefactors no esperantistes amb descendència. Es van fer càrrec d'Olga Holzinger, germana del Fritz dels estanislaus però tres anys més petita, que era interna al col·legi de les monges dominiques de l'anunciada.

Uns mesos després de l'arribada dels infants, el juliol de 1921, Karl Bartel, acompanyat de Valentí Alavedra (del comitè de Terrassa), va fer una visita a Osona que la *Gazeta* va recollir:

«El viatge que desd'alguns mesos está fent per la nostra nació, es com a delegat del Govern d'Austria per visitar un per un a tots els seus petits compatriotes per enterarse de la seva conducta y altres detalls, com també per agrahir als seus benefactors la noble acció que han fet acullint-los.»⁸⁸

Es va reunir amb tots els nens austríacs a casa de la senyora Concepció Vila, viuda de Rocafiguera. També va anar a veure els de Manlleu i els qui s'estaven al monestir de Sant Tomàs, a Riudeperes.⁸⁹

El Nadal d'aquell any (1921), Concepció Vila, viuda de Rocafiguera, va ser l'amfitriona d'una festa amb molt de ressò. Tots els nens austríacs de la comarca i els seus benefactors hi van ser convidats, a més de tot el bo i millor de la societat

83. *Crónicas de la Casa de Sto Tomás Apóstol de Riudeperas-Vich (1919-1924)*. «*Archivo del Orden de Ministros de los Enfermos (religiosos Camilos)*», Tres Cantos (Madrid), (8-2-1921).

84. El pare Vankann, que havia estat capellà castrense en la Primera Guerra Mundial, també va arribar a ser superior dels camils.

85. *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 2.571 (23-12-1922), p. 6.

86. *Crónicas de la Casa de Sto Tomás Apóstol de Riudeperas-Vich (1919-1924)*. «*Archivo del Orden de Ministros de los Enfermos (religiosos Camilos)*», Tres Cantos (Madrid), (13-2-1921). També assistia els nens de Manlleu.

87. *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 2.252 (16-11-1920), p. 6.

88. «Crònica». *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 2.345 (14-7-1921), p. 3.

89. Carta de Comella a Gastón. 13 de juliol de 1921. Ressenya a la «Crònica». *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 2.345 (14-7-1921), p. 3.

vigatana: «ciutadans de tots els estaments».⁹⁰ Van muntar-hi un escenari guarnit amb domassos on els austríacs van fer un festival amb números literaris i musicals, sota la direcció del pare Vankann;⁹¹ els programes tenien il·lustracions de Jacint Comella.

La presentació del festival va anar a càrrec d'Elisa Krenn, que va començar així:

«Honorables Srs. y distingides senyores.

Moments hi ha en la vida que'l llenguatge comú se troba insuficient per exposar los més íntims sentiments d'un cor que palpita ab el ritme accelerat de fonda emoció. Això es lo que jo experimento ara, havent de portar la veu y ser intérprete dels meus estimats companys d'emigració y manifestar en ocasió tan solemne y devant de tan selecte concurs la gratitud immensa que sentim, no sols envers les families que tan generosament nos han recullit y amparat, sinó també envers los habitants d'aquesta noble Ciutat de Vich que ha sigut [...] com una segona patria per un estol de nens y nenes de Graz, com han sigut les families dels nostres protectors una prolongació de les nostres atribulades families.»⁹²

Rosa Url i Käthe Jacklic van ser les solistes de la cançó alemanya «Die Lorelei». També Käthe va cantar «Los tres tambors». La seva germana Elsa, Herta Pachner i Hermine Mucknauer van dansar «Ball de flors». La més gran del grup, Helene Raschka, va interpretar al piano la «Cachucha» de Raff i tot el grup va cloure la primera part amb el cant de «L'Emigrant».

En la segona part van interpretar un quadre teatral, inspirat en *A Christmas Carol* de Dickens (segons que es desprèn de la crònica de la vetllada), titulat *Una festa de Nadal*; l'autora de la peça dramàtica va ser la nena Helene Raschka que, segons Comella, era una nena que tenia una gran cultura. Fins i tot hi va haver un arbre de Nadal, cosa ben exòtica aleshores. No hi va mancar el cant de la «Santa Nit». A causa de l'èxit del festival, i per poder complir amb tots els compromisos, es va haver de repetir el 29 de desembre:

«[...] Era muy hermoso ver y oír aquellas tiernas vocécitas cantar y declamar en catalan con la misma expresión con que podrían hacerlo los niños de nuestra tierra. Me acordé mucho de la fiesta aragonesa que pudimos presenciar en casa de Vd; llegaban igualmente al alma aquellos dulces cantos y la emoción se retrataba en los ojos de todo el auditorio en varias ocasiones.»⁹³

El programa de la Festa Major (conegut col·loquialment com *El cap de Llúpia*) també va recollir aquest acte social, i amb més motiu per tal com l'autor dels versos era l'advocat de Vic Marià de Rocafiguera i Ventós, cunyat de l'amfitriona, Montserrat Vila.⁹⁴

90. «Festa simpàtica». *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 2.420 (5-1-1922), p. 1-2.

91. «Crònica». *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 2.415 (24-12-1921), p. 4-5; «Crònica». *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 2.416 (27-12-1921), p. 3.

92. «Festa simpàtica». *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 2.420 (5-1-1922), p. 1-2.

93. Carta de Comella a Gastón. 29 de desembre de 1921. *ANAE*, v. 5.

94. SALARICH, Miquel dels Sants; YLLA-CATALÀ, Miquel dels Sants. *Vigatans il·lustres*. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs, 1983, p. 305.

Comiat als nens d'Austria

Els nens y las nenas d'Austria
antes de marxar de Vich
varen dedicá una festa
á la gent que'ls va acullí.
La Casa Rocafiguera
els seus salons va cedir
y en ells s'hi guarní un teatro
ab domassos molt antichs.
En el decorat y arreglo
en Costa s'hi va lluir,
aixís com ab els programas,
que eran d'un gust exquisit,
el senyor Cintet Comella
hi va fé un treball molt fi.
Omplia todas las salas
un publich molt escullit,
el senyor Bisbe, els canonges,
Frares Franciscans, Camils,
beneficiats, algún párroco,
capellans un belluguit,
senyoras molt respectables
y damiselas gentils,
advocats, gent de carrera,
fins militars hi vegí.
Rompé'l foch la nena Elissa
ab un discurs molt florit.
Seguiren varias cantadas
ab un garbo y esperit
que donaba gust d'oirlo
aquell vol de serafins.
Segona part de la festa:
aquesta va consistir
en hermós quadro drematich
tant sentimental, tant viu,
que més de quatre personas
varen esclatá en sospirs.
Al finalisar la festa
l'aplauso va ser nutrit,
y á fé que be'l mereixían
uns actors tant aixerits,
quins noms, porque no's esborrin,
faig constá aquí per escrit:
Raschka, Krenn, Pachner, Mucknauer,
Walter Pichler, Url, Jaklic,
Waltensdorfer, Fritz, Holzinger

Herta Pachner, Senckowic.
Elena Raschka, l'autora
d'un drama tant exquisit,
s'emportá doblat aplauso
com autora y com actriu.
. . . .

Al donar la despedida
á aquells nens tan aixerits
els demano que no olvidin
may més la ciutat de Vich,
que Vich no sabrá olvidarlos
perque'ls té impresos al pit.⁹⁵

Manlleu

El retard de l'arribada dels austríacs va fer que creixés l'escepticisme en la població i la incomoditat dels esperantistes: «*Lo que si le recomiendo es que vengan a la mayor brevedad, pues la mayoría de gente empieza a tomarlo a broma con tantos aplazamientos*»,⁹⁶ deia Campdelacreu.

Les criatures van ser distribuïdes de la manera següent:

- Josefina Hutarz, de dotze anys, filla de costurera, va anar amb Maria Font, viuda de Paré.
- Elise Schilcher, de catorze anys, filla d'oficinista, amb dos germans, va anar amb Ramona Parladé, viuda de Roqué.
- Grete Kaufmann, de setze anys, era òrfena, tal i com demanava el sol·licitant, Josep Serra i Sió. Per aquest motiu, la inscripció de la noia la fa un dels esperantistes de Graz, Alois Puntigam, que també va enviar dos fills propis en l'operatiu.⁹⁷
- Oskar Kellerer, de quinze anys, era orfe d'un empleat de correus i tenia mare i cinc germans. És probable que fos de pagès, com demanava Francesc Boix, ja que St. Peter, on vivia a Graz, era en la perifèria. L'estada d'aquest xicot a Manlleu portarà cua, com veurem més endavant.

A diferència de Vic, a Manlleu gairebé totes les sol·licituds demanaven un orfe. Aquest era el cas de Francesc Boix Canalias, el masover de la finca Talaia,⁹⁸ de 39 anys, casat amb Ramona Güell Matabosch, de trenta-vuit, i sense fills, que volia afillar-se un nen de 14 anys que fos de pagès. Responien, doncs, al perfil de matrimoni no esperantista sense descendència i amb desig d'adoptar.

95. *Programa de la Festa Major de la ciutat de Vich* (1922).

96. Carta de Joan Campdelacreu a Gastón. 1 de gener de 1921. *ANAE*, v. 5.

97. Per això l'adreça de la noia i la d'Alois Puntigam són diferents, mentre que la d'aquest és la mateixa que apareix en la sol·licitud dels seus propis fills.

98. A prop de Llafrenca, cap a la carretera de Sant Martí Sescorts.

Els nens austríacs recollits a Osona amb el bisbe Francesc Muñoz al Palau Episcopal.

En la mateixa línia estaven els acollents de la darrera sol·licitud:

«Se trata de una familia distinguidísima de esta villa. Don José Serra Lió, propietario y director-gerente de los importantísimos talleres de maquinaria “Sociedad Anónima Serra”.

Desearían una niña de 14 años si puede ser completamente huérfana. Desearían a poder ser que fuese lo más sana posible y sin ningún defecto físico, pues se comprende que su intención sería adoptarla.»⁹⁹

Josep Serra i Sió (Roda de Ter, 27 de juny de 1877 - Barcelona, 1952) va ser un dels fabricants emblemàtics de Manlleu.¹⁰⁰ Va començar d'aprenent de teixidor a Roda i es va especialitzar a Terrassa com a muntador, torner i ajustador. Més tard es va dedicar a la construcció de maquinària tèxtil amb tant d'èxit que va esdevenir el principal industrial d'aquest sector de maquinària a Catalunya. La seva fàbrica va ser, durant gairebé cinquanta anys, un referent de la indústria metal·lúrgica catalana, fins que la crisi del tèxtil de la dècada de 1970 va sentenciar-la.

A Manlleu, el perfil de viuda benestant correspon a Ramona Parladé, viuda de Pau Roqué, propietària. Sol·licitava una nena catòlica de dotze a catorze anys, que a més d'esperanto parlés francès, si era possible (només ella no demanava que fos òrfena). Ramona Parladé i Àngel era la viuda de Pau Roqué i Vallmitjana

99. Carta de Campdelacreu a Gastón. 5 de setembre de 1920. ANAE, v. 5.

100. La informació sobre Josep Serra i Ramona Parladé és d'Emili Bayón, historiador de Manlleu, especialista en la industrialització.

i tenia cinc fills. Els Roqué són una de les grans famílies de la burgesia industrial de Manlleu. Van començar en el tèxtil en el ram de l'aigua i en la producció hidroelèctrica i, a partir de 1923, la seva empresa Conductors Elèctrics Roqué (anomenada popularment «el Cordó») es va convertir, juntament amb Can Serra, en la principal de la vila.

Ni Josep Serra, ni Ramona Parladé, ni Francesc Boix Canalias tenien interessos esperantistes.

Tanmateix, sí que podem trobar una relació amb l'esperantisme en el cas d'una altra sol·licitant: Maria Font, viuda de Paré. La senyora Font vivia amb les seves tres filles solteres¹⁰¹ a l'antic carrer de Pau Caballeria (avui, carrer del Pont), en una casa que en deien Cal Rosaraire, perquè era una merceria on també hi venien rosaris. El seu fill, Joan Paré i Font, que el 1920 tenia vint-i-cinc anys i ja no vivia amb la mare, era soci de la secció d'excursionisme de l'Esperantista Amikeco,¹⁰² que anomenaven «Ayres de fora» (fundada el 1914). D'aquí que deduïm que aquest és el lligam esperantista de la sol·licitud de la senyora Maria Font.

La premsa també es va fer ressò de l'arribada dels nens a Manlleu: «Han arribat los nens de Austria, havent estat molt ben rebuts»,¹⁰³ «[t]ots los quatre austríachs están rebé y cumplen perfectamente en les respectives families lo seu càrrech; lo nen de 14 anys viu en una casa de camp y treballa ja com un verdader pagés».¹⁰⁴

El bisbe de Vic va oferir un berenar i obsequis als nens austríacs de la comarca, un parell de mesos després de l'arribada. «Molts d'ells parlan ja nostre idioma»,¹⁰⁵ diu la *Gazeta de Vich*.

El final de l'operatiu

Els nens austríacs d'Osona hi van fer una estada de catorze mesos. Abans de la partida van anar a acomiadar-se del bisbe i de l'alcalde de Vic, en companyia de la senyora Carme Genís, el Dr. Terricabras, el pare Vankann i Jacint Comella. Helene Raschka va dir unes paraules en nom de tots els seus companys. Deia la *Gazeta de Vich*:¹⁰⁶

«[...] tots han crescut y han augmentat de pes. Semblen uns altres y son, no obstant, aquells mateixos que parlavan una llengua desconeguda per nosaltres, que avuy s'expressan ja tots en la nostra [...]»¹⁰⁷

101. Encarnació, Teresa i Maria. En tenia una altra de casada, Elena.

102. Així ho acredita una informació de la *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 105 (19-6-1915), p. 6, en què se l'anomena en el grup de participants en una excursió a Tavèrnoles i Savassona el 13 de juny d'aquell mes. També a COLL I ESPADALER, Lluís. *El patriotisme a Manlleu*. Manlleu: Tipografia Manlleuena, 1935, p. 48.

103. «Manlleu». *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 2.280 (12-2-1921), p. 5.

104. «Manlleu». *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 2.300 (31-3-1921), p. 5.

105. «Patronat de Vich pels nens d'Austria». *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 2.302 (5-4-1921), p. 4-5.

106. «Patronat de Vich pels nens d'Àustria». *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 2.466 (20-4-1922), p. 2-3.

107. *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 2.466 (20-4-1922), p. 3.

I, seguint la mateixa idea: «[...] se'n portan com a recort y viva imatge espiritual, lo que es l'ànima del poble, l'idioma».¹⁰⁸

Com en altres localitats, hi havia hagut qui volia perllongar l'estada, tant per part de les famílies biològiques com de les d'acollida o de les mateixes criatures.

Aquest era el cas a Osona de la mare de Fritz i Olga Holzinger, «*cuya madre allá en Graz atraviesa una situación apuradísima*».¹⁰⁹ Tanmateix, Comella argumentava que estarien inconsolables si es quedessin sense els seus companys. La solució que van adoptar va ser que els senyors Coma de Borrassés, que havien tingut l'Olga al seu càrrec, enviarien diners a la mare cada mes durant un any per ajudar-la. Va ser una forma d'apadrinament informal.

Potser en Fritz s'hauria enyorat, però no va mostrar menys sentiment quan va haver de marxar:

«¡qué n'hi caygueren y rodolaren les llàgrimes en aquell andén! el Fritz, l'aixerit Fritz, el patrocinat dels Estanislaus, que aquí ha crescut y s'ha fet tot un xicot vigatà, desde la finestra del vagó, plorant a llàgrima viva, anava cridant al poble allí reunit: gracias, gracias per tot!»¹¹⁰

Així el recordaven els estanislaus:

«Us en recordeu, nens, que quan ens va arribar també plorava, ¡pobre Fritz? Oh! quin gust més amarg tenia son plor llavors! [...] ¡Que vegades son plor va mullar el retrato de sa mare els primers dies que era aquí! [...] Ara'ns marxa i, al despedir-se plora també; però quina dolçor més manyaga tenen aquestes llàgrimes que ara li rodolen cara avall!»¹¹¹

En Fritz va deixar un bon record i la família Conill va seguir cartejant-se amb ell, com recordava la seva néta, Margarida Conill Constans.¹¹²

En realitat, segons que es desprèn de la correspondència, Jacint Comella es volia evitar les complicacions de repatriacions posteriors, tot i que ell ho dissimulava dient que els nens volien tornar a veure la família, encara que a casa seva no tinguessin tantes comoditats.¹¹³

Fins aquell moment, les diverses expedicions de nens austríacs a l'Estat espanyol havien arribat i tornat esglaonadament. Això permetia flexibilitat a l'hora del repatriament, ja que si una criatura no podia tornar en l'expedició que li pertocava, es podia afegir a la següent. L'expedició dels nens d'Osona era, però, la darrera.¹¹⁴ Van marxar el 24 d'abril de 1922 juntament amb uns altres cent vint-i-nou companys d'altres zones. Com a dada curiosa val a dir que, quan es

108. «El cor vigatà». *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 2.470 (29-4-1922), p. 1-2.

109. Carta de Comella a Gastón. 23 de gener de 1922.

110. «El cor vigatà». *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 2.470 (29-4-1922), p. 1-2.

111. «Records humils- Els dos plors». *L'Amic dels Nens* [Vic, Barcelona] (juliol 1922), p. 4.

112. Entrevista del 7-9-2007.

113. Carta de Comella a Gastón. 29 de desembre de 1921. *ANAE*, v. 5.

114. Hi va haver cinc transports de tornada des de Barcelona: 21 de juliol, 11 de setembre i 11 de novembre de 1921; 26 de març i 24 d'abril de 1922, i un des de Vigo, el 6 d'abril de 1922.

van retrobar, no s'entien entre ells perquè uns havien après català i els altres, castellà.¹¹⁵

Hi va haver competència i conflictes entre els caps dels comitès per acompanyar les criatures en la sisena i darrera expedició. Finalment hi van anar el matrimoni Comella, de Vic, i els delegats de Girona, Terrassa i Xest.

Comella va insistir molt a Emilio Gastón, el màxim responsable de l'operatiu, perquè s'afegís en aquest darrer viatge de repatriació. Li deia que no es veia amb cor de dominar tants nens o que s'imaginava la tornada com un viatge de nuvis en companyia dels Gastón.¹¹⁶ Graz, Viena, Venècia, Roma, Nàpols, Gènova, Niça, Marsella («*para saborear la famosa sopa boullabaise*»), Port Bou i Barcelona. Proposa també anar de Viena a Budapest, si Bartel els ajuda a aplanar les dificultats a la frontera.¹¹⁷ Però Gastón no va transigir; es va sincerar amb Valentí Alavedra, cap del comitè de Terrassa, el seu col·laborador de confiança:

«*Respecto a acompañamiento he de decir a V. que me es verdaderamente violento el hacer un viaje a sabiendas de que voy a recoger plácemes y felicitaciones por lo cual tenía intención de evitar en lo posible mi ida a Graz con los niños.*»¹¹⁸

El diari *La Vanguardia* es va fer ressò del final de l'aventura:

«*Se ha efectuado la última repatriación de niños austriacos. Desde las distintas ciudades en que éstos estaban acogidos, fueron llegando, por las respectivas estaciones, durante la mañana los de Zaragoza, Valencia, Gerona, Olot, Vich, Manlleu, Cheste, etc., habiendo sido recibidos por comisiones del Comité "Pro niños austriacos hambrientos" [sic]. Cada uno de los grupos expedicionarios, fué convenientemente acomodado en carruajes y trasladado a la estación Marítima, en donde, a las once de la mañana, debían embarcar en el Trasatlántico "Re Vitorio" que, debido al estado de la mar, llegó con algún retraso a nuestro puerto.*»¹¹⁹

Van anar a acomiadar-los molts esperantistes, famílies i nombroses autoritats, les quals van poder fins i tot pujar al vaixell, gràcies a la deferència del director de la naviliera, Sr. Perretti, que a més va facilitar als expedicionaris camarots de primera i de segona classe.¹²⁰

115. Segons el relat de Rosa Uri al seu fill, Jordi Bayona Uri.

116. Carta de Comella a Gastón. 28 de gener de 1922. *ANAE*, v. 5.

117. Carta de Comella a Gastón. 13 de febrer de 1922. *ANAE*, v. 5.

118. Carta de Gastón a Alavedra. 22 de març de 1922. *ANAE*, v. 3.

119. «Última repatriación. Los niños austriacos». *La Vanguardia* [Barcelona] (26-4-1922), p. 7-8.

120. Van anar a acomiadar-los els esperantistes Emilio Gastón, la seva esposa i les filles, Valentí Alavedra, Josep Serrat, Francesc Gorgues, Concepció Via, Carme Genís, Josep M. Terricabras, Joan Campdelacreu i els senyors Mestres i Navarro (de Reus), entre d'altres. També hi van anar representants del govern civil (Manuel Luengo), del capità general (el coronel major de la plaça, Juan Fernández Soler), el cònsol d'Àustria (Sr. Viñamata), el diputat a Corts per Olot, Sr. Pons i Tusquets, i el regidor de Vic Joan Pujols. Pel que fa a les famílies, hi havia entre d'altres la de Francisco Martí Mayoral, de Saragossa, i el doctor Puig i Sureda, de Barcelona. *Informa Bulteno (Butletí Informatiu)* de la Barcelona Esperanto Societo (Societat Esperantista de Barcelona). Any I, núm. 2 (maig 1922), p. 1-2; «Última repatriación. Los niños austriacos». *La Vanguardia* [Barcelona] (26-4-1922), p. 7-8.

«El momento del embarque resultó en extremo emocionante. El señor Gastón, en nombre y representación de los Comités que han actuado en España, hizo entrega de la simpática expedición al delegado especial, enviado por el gobierno austriaco, señor Karl Bartel, quien tuvo fases de elogio para los Comités, autoridades y demás personas que han cooperado en la laudable empresa, manifestando que Austria, nunca olvidará a la noble España, por la hospitalidad que tan desinteresadamente ha dado a sus hijos, en los momentos más críticos de su vida [...]»¹²¹

El *Re Vittorio* va salpar finalment a les sis de la tarda. Un temporal de vent va fer perllongar la travessia dotze hores més del previst.¹²² Això és el que diu Bartel del viatge de tornada:

«Duró hasta la noche el acomodo de los niños en el barco. Amablemente, se nos trató de complacer en lo posible. La mitad de las niñas, los Sres. Comella y mi madre se instalaron en 1ª clase, el resto de las niñas en 2ª y los chicos en 3ª. Los equipajes no se pudieron recoger hasta desembarcar por lo que nadie pudo cambiarse de ropa o usar sus útiles de aseo.

El viaje por mar fue muy desagradable. Soplaban un viento del norte por lo que el barco se llegó a inclinar 30 grados. Nos autorizaron a ir a cubierta de 1ª y 2ª clase y comer en el comedor de 2ª clase bastante y bien. Llegamos el miércoles a Génova. Nos ayudó mucho un traductor de la Compañía Cook. Tomamos el tren y conseguimos la tarifa militar ¡pudiendo ahorrar casi 5.000 liras! Llegamos a Milán y seguimos camino. En Graz estaban los padres que recibieron con entusiasmo a los niños.

El viaje fue según lo programado y sin incidentes salvo los mareos. El Sr. Comella acabó un poco trastornado por lo que su mujer tuvo que cuidarlo. Los Srs. Casanovas y Mañez cuidaron muy bien de los niños en el barco, aunque en el tren les permitieron hacer lo que yo no les dejaba (por ejemplo, fumar). Principalmente los chicos regresaron con demasiada indisciplina.»¹²³

El 28 d'abril van arribar a Graz. Comella va escriure a Gastón una crònica dels fets:

«Mucho nos acordamos de Vs y muy particularmente al llegar a Graz ante el conmovedor espectáculo de las innumerables familias que aguardaban la llegada de sus pequeñuelos y ante las demostraciones de agradecimiento de aquellas buenas gentes en cuyos rostros se retrataba la alegría y la gratitud a un mismo tiempo.»¹²⁴

Mossèn Casanovas, el cap del comitè de Girona, va propiciar una marrada en el viatge de tornada per visitar el papa Pius XI a Roma; com que no tenien prou influència, no van poder aconseguir una visita privada (només saludar-lo perso-

121. «Última repatriación. Los niños austriacos». *La Vanguardia* [Barcelona] (26-4-1922), p. 7-8.
122. Carta de Comella a Gastón. 1 de juny de 1922. *ANAE*, v. 5.
123. Carta de Bartel a Gastón. 30 d'abril de 1922. *ANAE*, v. 5.
124. Carta de Comella a Gastón. 1 de juny de 1922. *ANAE*, v. 5.

nalment) i no li van poder fer una exposició de l'obra esperantista amb els nens. D'allà es van acostar a Nàpols, van visitar les ruïnes de Pompeia (on van coincidir amb uns turistes de Reus) i van pujar al Vesuvi.

Malgrat això, el viatge no va ser una bassa d'oli. Aquest és el comentari de Francisco Yáñez, un pagès de Xest que era el responsable de l'operatiu en aquella localitat:

«[...] lo que a mí me ocurrió no fue nada solo un empacho de catalanismo por estar demasiado cargado de salsas pero no baya a creer que fuimos discutiendo política pues me sometí a todo incluso a no entender una palabra de lo que hablaban en todo el camino a pesar de rogarles muchas veces que hablaran en Castellano o en Esperanto...»

També diu que quan «el matrimoni», en referència als Comella, van saber que els de Reus eren espanyolistes «ya no les sentó bien nada de lo que hacían».¹²⁵ De Casanovas i Comella diu: «hombres tan enemigos del español como estos dos sobre todo Comellas que considera este idioma como el idioma de los burros». Tampoc no sembla tenir gaire simpatia per Alavedra, el cap del comitè de Terrassa.¹²⁶ Mañez estava en franca minoria.

No és estrany que Gastón es queixés del cost d'aquest darrer acompanyament:

«[...] tengo la contrariedad de que si el gasto ha sido el doble de lo que nos han costado los acompañantes de los muchos viajes que se han hecho sin niños, para venir a buscarlos o volver de acompañarlos, y me contraría que en las cuentas generales puedan hacerse comparaciones.»¹²⁷

La resposta de Mn. Casanovas, del comitè de Girona, va ser contundent: «Cuando no hay medios, es forzoso apechugar con la restricción, pero cuando los medios sobran, ser raquítrico es sinónimo de miserable».¹²⁸ Sembla clar que alguns esperantistes van veure legítim cobrar en espècies l'esforç que hi havien invertit.

En efecte, la campanya «Nens a Espanya» la van organitzar sense oficines ni empleats remunerats. Els comitès locals s'encarregaven de recaptar els diners només per actuacions concretes (com ara pensions per a nens que estaven en guarda remunerada). A Osona no van patir estreors econòmiques, però l'obra en general va tenir força ensurts arran dels múltiples problemes que van sorgir al llarg del procés (com veurem més endavant). Afortunadament, el governador civil de Barcelona, poc abans del quart transport, els va fer un donatiu que va permetre quadrar els comptes.¹²⁹

A la tornada, Jacint Comella que, com hem dit, era afeccionat a la fotografia i al cinema, va pronunciar una conferència al Centre Excursionista de Vic (al Temple

125. Carta de Mañez a Gastón. 12 de juny de 1922. *ANAE*, v. 4.
126. Carta de Mañez a Gastón. 12 de juny de 1922. *ANAE*, v. 4.
127. Carta de Gastón a Casanova. 28 de maig de 1922. *ANAE*, v. 5.
128. Carta de Casanovas a Gastón. 28 de maig de 1922. *ANAE*, v. 5.
129. Sessió del Patronat de Saragossa de 25 d'octubre de 1922. *ANAE*, v. 1.

Romà), acompanyada per la projecció de vint diapositives: «De un viatge a Àustria, acompanyant els nens».¹³⁰

Balanç

L'objectiu primari dels organitzadors de l'acolliment de nens austríacs va ser assolit: millorar la salut i el benestar de les criatures i, de retruc, de les seves famílies. A molts acollents els va quedar la satisfacció de l'obra solidària. Alguns dels qui van participar en l'experiència van mantenir lligams duradors per sobre de les distàncies. En ocasions el desig d'adoptar o de tenir una família va ser possible.

Ara bé, per als esperantistes, que volien convertir l'obra en una eina per a la difusió i glòria de l'esperantisme, el resultat va ser decebedor. El coneixement d'esperanto dels nens era tan pobre que no servia per a la comunicació ni per a la propaganda del moviment. De fet, com recorda el fill de Rosa Url, l'esperanto va ser una via per fugir de la fam: «Tots els qui passaven gana es van posar a estudiar esperanto».¹³¹ Per als organitzadors era tota una altra cosa. Deia Jacint Comella: «[...] me siento orgulloso de poderla presentar [la “seva nena”, Herta] a aquellas personas que no quieren dar al idioma universal la importancia que en realidad se merece».¹³² Per això feien repartir als nens una propaganda en sis idiomes que deia:

«Vosaltres pregunteu; nosaltres responem! Qui sou, d'aont veniu i aont aneu? Quants sós i quan temps hi romandreu? Com vos enteneu a l'extranger? Qui vos envia i que vos ha invitat? Quines societats són? També n'hi ha en altres països? Què és l'Esperanto? Quin fi persegueix l'Esperanto? Existeixen també llibres i revistes en Esperanto? Aont puc demanar detalls relatius a l'Esperanto per estudiar-lo?»¹³³

La intenció era bona, però el balanç, com deia Karl Bartel, els va deixar el cor dividit:

«Un objetivo de la empresa fue alcanzado con éxito: la ayuda a los niños. El segundo objetivo, la propaganda en favor del esperanto, por las circunstancias económicas en Austria, no pudo ser alcanzado. El dinero se devaluó hasta la diezmilésima parte, se extendió el desempleo, no quedaba tiempo para ideales, pues cada uno tenía que conseguir trabajo por todos los medios. El Grupo de esperanto así no consiguió agotar todas las posibilidades de propaganda con el regreso de los niños.

130. El 18 de juny de 1922, a dos quarts de vuit del vespre, segons la targeta d'invitació i la carta de Comella a Gastón. 19 de juny de 1922. ANAE, v. 5.

131. Entrevista personal (11-8-08).

132. Carta de Comella a Gastón. 11 d'abril de 1921. ANAE, v. 5.

133. «A l'entorn dels nens d'Àustria». *Monata Bulteno de 'Aplech' Esperanta Grupo (Butletí Mensual del Grup d'Esperanto 'Apech')* [Sabadell; Barcelona], any II, núm. 13 (15 d'agost de 1920), p. 2-3.

Sin embargo, para nosotros, colaboradores en España y Austria, nos ha quedado la certeza de que hemos podido hacer, en tiempo oportuno, una buena acción con la ayuda del ESPERANTO.»¹³⁴

Els esperantistes de l'operatiu, reunits amb motiu del congrés esperantista del juny de 1924 a Vic, van llançar una sentida ovació al secretari del Patronat central, Emilio Gastón, que va rebre commogut l'homenatge dels companys. Van aprofitar per parlar de la publicació de la Memòria de l'operatiu que Gastón els reclamava amb insistència.¹³⁵ La Memòria no es va arribar a imprimir i Gastón va morir tres anys després de la fi de l'operatiu.

La dedicatòria general de la Memòria que mai no es va publicar és per als esperantistes:

«Ante los esperantistas, queremos dar gracias públicamente a nuestro maestro Dr. Zamenhof, cuyo idioma ha hecho posible nuestra empresa, y proclamar que en España había y hay multitud de personas e instituciones de hermoso corazón, abnegadas y más potentes que nosotros, que se sintieron hondamente afectadas por la miseria austríaca; pero, sin embargo, antes que nosotros, nadie se atrevió a organizar un acogimiento amoroso de niños, y nadie, cuando nos sentimos agotados por el trabajo, se atrevió a continuar nuestra obra, aun cuando así lo suplicamos, prometiendo para tal continuación nuestro archivo, en el que todavía había muchas ofertas y peticiones de acogimiento.

[...] aun cuando el auxilio a los niños que se reseña, fué muy pequeño en atención a la necesidad del país auxiliado, resultó inmenso en relación a nuestra pequeñez.»¹³⁶

A Osona, com a d'altres contrades on els esperantistes van acollir nens austríacs, hi va haver tensions, encara que passessin sota un mantell de dissimulació burgesa. Potser per això el testimoni més franc de l'experiència el trobem en el cronista del monestir de Sant Tomàs de Riudeperes:

«[...] el cronista, haciéndose eco de la opinión general de la Comunidad, debe constatar, para instrucción de los venideros, que nunca más perro al molino, es decir, que otra vez debe procederse con más prudencia en la admisión de gente extraña en una comunidad tan heterogénea como es actualmente la nuestra; pues los dichos niños austríacos han causado no pocos desórdenes dentro de la armonía y silencio que reina en esta casa noviciado, habiéndose hecho necesarias correcciones para encauzar sus indómitos caracteres y torcer las opiniones que alguien había metido en sus infantiles fantasías. Creían, por ejemplo, que en España únicamente debían comer mucho y bien, jugar,

134. BARTEL, Karl. *Äustriaj infanoj el Graz en Sabadell (Nens de Graz a Sabadell)*. Graz: 1957 (no publicat). *Österreichische Nationalbibliothek*. Majúscules en l'original.

135. *Kometo (Estel)* [Vic; Barcelona], núm. II (9-6-1924), p. 1-2.

136. *Memoria sobre el acogimiento temporal de niños austríacos en España organizado por esperantistas, eficazmente ayudados por otros bienhechores, durante los años 1920 al 1923*. No publicada. Dedicatòria general. Signen: BARTEL-GASTÓN-ALAVEDRA-CASANOVAS-SERRAT-MÁÑEZ-COMELLA (de ben segur que l'ordre no és casual). ANAE, v. 1.

pasearse como príncipes y buscar dinero para mandar coronas a sus familias; los otros niños y niñas (10) que acogió la caridad vicense participaban de las mismas opiniones é idénticos ideales.»¹³⁷

També a la *Gazeta de Vich* podem llegir-hi la decepció entre línies:

«Alguns d'ells son encara molt juvenents pera fertse prou càrrech de l'importància que te lo que s'ha fet, y no saben expressar tot l'agrahiment que senten pels vigatans [...]»¹³⁸

El cas més problemàtic a Osona va ser el d'Oskar Kellerer. La família Boix de Can Talaia (Manlleu) volia l'hereu que no tenia i, malgrat que l'Oskar va tornar a Àustria amb tot el grup d'Osona, va retornar a Manlleu en data i manera que no hem pogut precisar. La hipòtesi és que devia venir d'Àustria sol (ja tenia setze anys quan va marxar) i amb el bitllet pagat pels Boix, que se'l volien quedar, ja que en el Padró d'habitants de Manlleu de 1924 hi consta com a «ahijado».¹³⁹

Sabem per Jordi Bayona Url, fill de Rosa Url, que Oskar Kellerer va traïr la confiança dels seus benefactors, els va robar diners i va fugir. Oskar va ser enxampat a Manlleu mateix quan ja s'havia gastat tots els diners i el van dur a la presó. Segons testimoni de Lluís Rovira i Castella,¹⁴⁰ si el mantenien a la presó, el Sr. Boix havia de pagar-ne les despeses, de manera que va retirar els càrrecs i l'austriac va marxar. Com és natural, van quedar molt dolguts i no van esperar el següent Padró per donar-lo de baixa: hi ha una anotació que especifica «*Baja 1927*».

Rosa Url, que va morir l'any 2001, a punt de fer els noranta-cinc anys, deia, segons el seu fill, que l'Oskar va ser ben beneït perquè els Boix li ho haurien deixat tot.

El balanç per als beneficiaris de l'ajuda no sempre va ser bo. La *Gazeta* parla del retorn de:

«[...] les tres nenes austriaques, Rosa Url, Else Jacklic y Josefina Hutarz, que venen de Graz per quedarse definitivament a viure ab les families que l'any passat les havian tingut acullides, que son respectivament, les de Mossen Anton Ribas, Pbre.; D. Agustí Llohis, de Vich, y la Sra. Vda. de Paré, de Manlleu.»¹⁴¹

Van tornar a Vic l'1 de gener de 1923 acompanyades per Karl Bartel.

137. *Crónicas de la Casa de Sto Tomás Apóstol de Riudeperas-Vich, de 1919 a 1924. «Archivo del Orden de Ministros de Los Enfermos (religiosos Camilos)»*, Tres Cantos (Madrid), (8-2-1921). Subratllat en l'original.

138. «Patronat de Vich pels nens d'Àustria». *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 2.466 (20-4-1922). Signa «Un esperantista», probablement Jacint Comella, per salvar el fet que surt citat en el text, p. 2-3.

139. En el Padró apareix, per error, Kereller.

140. Es tracta del nebot i alhora aferrat de la segona dona de Francesc Boix Canalias, Mercè Rovira Orriols.

141. *Gazeta de Vich* [Vic; Barcelona], núm. 2.573 (30-12-1922).

L'Else, que ara transcrivía el nom com Elsa Jaklitch, apareix en el Padró de 1924 com a Elsa Jaglist, «*huésped*». Els Llohis, la família d'acollida de l'Elsa, tenien molt desig d'adoptar i n'havien fet ja algun intent; finalment es van afillar una neboda, Asunción Llohis. Per a l'Elsa això va ser un cop i, malgrat que la família li va assegurar que podia continuar amb ells, aquest canvi de situació no li va agradar. Les coses es van complicar quan un vespre va marxar i no va tornar fins l'endemà, per la qual cosa la van castigar sense sortir i arran de les gelosies i les dissensions va acabar marxant. La idea comuna era que els nens austríacs eren «massa avençats». El tema d'Elsa es va convertir en tabú. Asunción Llohis recorda que quan ella va fer la primera comunió (el 1927) ja havia marxat definitivament.¹⁴² Probablement va ser poc després del 22 de juny de 1927, ja que la Rosa Url tenia una anotació autògrafa d'ella en el seu llibre de dedicatòries amb aquesta data.

Quan Rosa Url va demanar per ella en el seu primer viatge de tornada a Graz (c. 1951) la van adreçar a una taverna on passava les hores, sempre amb una copa de més. Les dues van estar contentes de retrobar-se i van passar l'estona cantant cançons catalanes. La germana de l'Elsa, Käthe Jacklic, va emigrar a Anglaterra.

Tampoc Josefina Hutarz es va acabar quedant amb la viuda de Paré, segons testimoni del seu nét, Antoni Anglada i Paré. Ni Grete Kaufmann, malgrat l'interès inicial dels Serra en adoptar una criatura.

Rosa Url va ser, de fet, l'única austríaca d'Osona que es va quedar a Catalunya per sempre. De la resta se n'ha perdut la pista a Osona, excepció feta de Hertha Pachner, la nena dels Comella.

Jacint Comella i la seva esposa es van continuar relacionant amb la Herta Pachner. El 1923 van planejar un viatge a Àustria per veure-la però el van haver d'ajornar a causa de la malaltia del pare de Comella, un moment delicat pels seus interessos:

«Como nuestra situación en la familia no está aun definida, no podemos ahora abandonar la brecha y es preciso que estemos alerta en todo momento por lo que pudiese ocurrir y aprovechar la menor circunstancia favorable para ver si logramos ponernos en la situación que nos corresponde.»¹⁴³

Joaquim Raurell (Vic, 1938), que va ser alumne d'esperanto de Jacint Comella a finals de la dècada de 1950, va arribar a conèixer Hertha Pachner uns tres o quatre anys abans de la mort de Comella (el 1962), en una visita que Hertha va fer a Vic al seu benefactor, cosa que acredita que van mantenir la relació al llarg del temps. També Comella va mantenir el contacte amb Rosa Url, malgrat que ella va anar a viure a Barcelona.

142. Testimoni d'Asunción Llohis i de Montserrat Llohis (Agustí Llohis era oncle del seu pare). Entrevistes personals (27-2-2007 i 5-3-2007).

143. Carta de Comella a Gastón. 4 de juliol de 1923. *ANAE*, v. 5.

Sisena i darrera expedició de repatriació dels nens austríacs, entre ells el grup d'Osona, al port de Barcelona.

Conclusions

L'operatiu es va convertir en una empresa plena de dificultats. La competència amb els operatius oficials va donar com a resultat un escàs suport institucional i va fer que l'obra dels esperantistes només pogués comptar amb les pròpies forces.

La precarietat dels mitjans de comunicació i de transport de l'època van estar a punt de fer fracassar l'obra en diverses ocasions. Els costos imprevistos van desequilibrar els pressupostos.

La relació entre les criatures i les famílies va quedar condicionada per les expectatives i les circumstàncies d'ambdues parts. Les famílies biològiques cercaven que els seus fills es refessin i, en alguns casos, que tornessin amb divises i regals. Molts acollents tenien interès en adoptar criatures, en un moment en què això estava poc formalitzat. Els nens aspiraven a sortir de les privacions i tenir oportunitats que el seu país no podia oferir-los. En un cas això es va resoldre mitjançant un apadrinament informal.

Els nens estaven influïts pels traumes viscuts, el desordre sobrevingut i la precarització de les seves vides, els sentiments de pèrdua i d'abandonament, l'enyorança, els canvis forçats, els interessos de les famílies biològiques i el xoc sociocultural. D'altra part, les famílies acollents es trobaven en una posició difícil per exercir l'autoritat, amb l'agreujant del vincle recent entre acollits i acollents i les diferències socioculturals. Les dificultats pròpies del tracte amb infants eren més agudes en el cas dels adolescents.

En resum, els organitzadors van emprendre una empresa fora del seu àmbit i experiència. Eren només un grup de persones de bona voluntat en un moment que començava a créixer la llavor de les organitzacions humanitàries de caràcter professional, algunes de les quals han arribat fins a avui en dia.

Annex

Llista de nens austríacs acollits a Vic en l'operatiu esperantista i dels seus benefactors

Nens acollits	Acolent
Herta Pachner	Jacint Comella i Mora
Hermine Mucknauer	Joseph Terricabras i Comella
Fritz Holzinger	Joan Conill i Gatius
Käthe Jaklic	Josep Mei[à]
Else Jaklic	Agustí Llohis
Rosa Url	Mn. Antoni Ribas i Comas
Elise Krenn	Carme Genís, viuda de Ricart
Helene Raschka	Concepció Vila, viuda de Rocafiguera
Walter Pichler	Joan Pujols Vergés
Max Senekovic	Pius Holzer
Olga Holzinger	Carles Coma de Borrassés
Oskar Kellerer	Francisco Boix Canalias
Josefine Hutarz	Maria Font, viuda de Paré
Elise Schilcher	Ramona Parladé, viuda de Roqué
Grete Kaufmann	Josep Serra

Històries de vida

Per no interrompre excessivament la narració, hem reservat per al final la història de vida de dues nenes que es van beneficiar de l'operatiu esperantista: Rosa Url i Rosa Fridrin. Hem pogut reunir una prolixa informació de cadascuna d'elles gràcies a circumstàncies excepcionals.

D'una banda, hem pogut entrar en contacte amb Jordi Bayona Url, fill de Rosa Url. De l'altra, hem tingut la gran satisfacció de conèixer la història de Rosa Fridrin de primera mà.

Rosa Url va ser l'única criatura de l'expedició esperantista que va tornar i es va quedar a Vic, però la seva peripècia vital la va dur després a Barcelona, on va morir l'any 2001, quan tenia gairebé noranta-cinc anys. Rosa Fridrin, amb cent un anys complerts quan escrivim aquestes línies, va ser acollida per la família Vaquer, de Ripoll, però va viure a Folgueroles i ha estat molt vinculada a Viladrau.

Mn. Antoni Ribas, Rosa Url i Teresa Lambel.

Rosa Url¹⁴⁴

Rosa Url va néixer a Graz el 1906. La família procedia d'Eslovènia, que està al sud d'Estíria. La seva àvia, Agnes, i la germana de l'àvia, Gertrud, van passar il·legalment la frontera cap a Àustria. Agnes es va casar amb el fotògraf Leopold Url i van tenir cinc fills: Rudolf, Maria, Poldi, Carolina i Leo.

Maria era la mare de Rosa Url. Treballava al servei dels comtes Von Kuniz, a Viena, com a responsable de la roba de casa. El comte Lorenz von Kuniz la va deixar embarassada de la Rosa (1906) quan ella tenia vint-i-cinc anys. La van despatxar i va tornar a Graz, amb la família. Allà va tenir dos fills més, de dos pares diferents: Adolf (1909) i Leopold (1914), que va morir a Itàlia com a soldat de l'exèrcit alemany durant la Segona Guerra Mundial.

La Rosa va aprendre l'esperanto per poder apuntar-se a la iniciativa dels esperantistes i així fugir de la fam. Quan el grup va arribar al port de Barcelona, els va estranyar que la gent tingués la pell blanca. Això era a causa de la tradició de Sant Nicolò que, a Àustria, és qui porta els regals als nens i figura que ve en barca des d'Espanya, acompanyat de patges de color. Com que mai no havien vist plàtans, se'ls menjaven amb la pell.

144. La informació d'aquest apartat procedeix de fonts diverses (ANAE, padró d'habitants de Vic, entre d'altres) però es basa fonamentalment en el testimoni i els documents aportats per Jordi Bayona Url, fill de Rosa Url (entrevista agost 2007).

La Rosa Url va ser acollida pel capellà Antoni Ribas i Comas, mossèn Anton, que vivia a la plaça Nova amb la seva majordona, Teresa Lambel i Grilló. Mossèn Anton, com hem dit abans, era el fill segon d'una família benestant de Vic i es va veure destinat al sacerdoci sense gaire vocació; tenia una prebenda a la catedral de Vic i la majordona es presentava com a «inventora del sistema de tall i confecció Lambel».

El primer que va aprendre a dir la Rosa Url en català va ser el Parenostre, que recitava a demanda a canvi d'una pesseta per a la guardiola.

Va fer amigues vigatanes, com ara Mercè i Dolors Bach, germanes petites del fotògraf Francesc Xavier Bach (se'n conserven fotografies a l'Arxiu Comarcal de Vic). També era amiga de Dolors Toll i d'Assumpció Claveria de Llohis. La Rosa es va integrar de seguida, parlava en català i ballava sardanes.

Com hem vist, la Rosa va ser repatriada en la darrera expedició però va tornar a Vic l'1 de gener de 1923, reclamada pels seus antics acollents, a instàncies d'ella mateixa, que veia que a Àustria no tindria possibilitat d'estudiar ni d'aprendre violí. Va venir en companyia de Karl Bartel i de les nenes Else Jacklic i Josefine Hutarz. La Rosa no va ser formalment adoptada però es va quedar per sempre a Catalunya.

Sis anys més tard es va casar amb Adolf Bayona i Reynard, natural de Barcelona, un dels dos gerents de la Banca «Soler y Torra Hnos» (el banc dels jesuïtes, amb qui havia estudiat). De bon principi van viure un pis per sobre de mossèn Anton, amb el pare d'ell, afinador de pianos. Com que el lloc no gaires tenia condicions, van canviar-se al Passeig. Van tenir tres fills: Marta (que va morir de seguida), Jordi i Joan. L'Adolf va morir durant la Guerra Civil i aleshores la Rosa es va col·locar en una agència del mateix banc, a Barcelona.

Va morir a la Ciutat Comtal dos mesos abans de fer noranta-cinc anys.

Rosa Fridrin¹⁴⁵

Tot i que Rosa Fridrin Rieger (Graz, 1910) no va formar part del col·lectiu de nenes i nens austríacs acollits a Osona, sinó que va ser recollida per la família Vaquer de Ripoll, creiem just consignar aquí la seva notable biografia, ja que ha estat molt vinculada a la comarca. A més, el seu ha estat un testimoni viu d'aquella experiència que es remunta a la Primera Guerra Mundial.

La seva família biològica estava formada pels pares i sis germans: Johann, Alexander, Edmond, Rosa, Walburga i Hermann. El pare treballava a les oficines dels ferrocarrils austríacs.

Rosa Fridrin té molt vívid el record dels darrers temps de la guerra: «Jo recordo que, les sabates, vam arribar que portàvem la sola de fusta (cataclac-clac-clac), eh, de fusta. I després, la roba. Això sí que ho recordo: els meus germans portaven uns *trajes* que no els podien rentar perquè es desfeien». També es recor-

145. Entrevista del 6-10-2007.

Rosa Fridrin, el dia de la primera comunió.

da de les cues per cercar menjar, que quan els tocava la tanda, ja no hi quedava res. Per això, diu, «ens van apuntar a tots els fills a l'esperanto. Tots vam ser apuntats per anar a Espanya, per menjar». La Rosa encara té a la ment una paraula en esperanto: *sislarevido*, a reveure.

Primer va venir el seu germà Alexander, després ella i, finalment, la Walburga. Va recalar nou mesos a Terrassa, a l'Asil Busquets. El fet de com va acabar a Ripoll va ser força recargolat: quan la seva germana Walburga va arribar al port de Barcelona, plorava. Una senyora que hi havia anat arran de llegir la notícia al diari, es va fer la prometença que, si la seva filla malalta vivia, prendria una nena d'aquelles; la plorosa Walburga li va tocar el cor i la va escollir. La senyora va pensar que la germana de la Walburga podria fer companyia a la seva cosina soltera, a Ripoll. Així va ser com la Rosa va anar a parar amb la família Vaquer.

Encara que s'enyorava (recordava sempre l'escala de fusta de la seva antiga casa, que era dels rebesavis) i que la seva mare la reclamava, els Vaquer volien tenir-la més temps. Després va venir la Guerra Civil (la «revolució», en diu la Rosa) i ja no els va voler deixar. Van passar la guerra amagats a Folgueroles. Mentre, el seu promès era al front i no es van poder casar fins passat un temps, quan ella ja

Remei Vaquer i Rosa Fridrin.

tenia més de trenta anys. Van tenir tres fills: Miquel Àngel, Balbina i Maria Josep, que va néixer quan el seu pare ja era, prematurament, mort. Quan la petita no tenia encara dos anys, va tornar a Àustria per primer cop, per veure la seva mare. En aquell viatge va conèixer que la sogra de la seva neboda havia estat també una de les nenes austríaques d'Osona i li va donar l'encàrrec d'anar a saludar Jacint Comella, que va ser molt feliç amb aquella sorpresa.

La història de la seva germana Walburga va ser diferent. Va ser acollida, com hem dit, per la senyora que havia fet prometença de quedar-se una nena austríaca. Es tractava de Conxa Alibés de Fornés, de la família de propietaris de l'editorial Labor. Van enviar la Walburga a un col·legi francès, de manera que, quan va tornar a Àustria, sabia parlar francès i català, però no alemany, i va haver de començar de zero. Per les vacances tornava a Barcelona i, en una d'aquestes ocasions, li van proposar de quedar-s'hi. Es va posar a treballar a les oficines de l'editorial, on va conèixer qui va ser el seu marit.

Aquesta és la reflexió de Rosa Fridrin: «Total, que les guerres desfan una família: tots escampats». Recorda que el seu germà petit, que no es va voler moure del costat dels pares, és el que va fer «la vida que havíem d'haver fet els altres».